

Život i djela Pavla Rittera Vitezovića

Loborec, Anđelika

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:015541>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2021-08-05**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI

Andelika Loborec

Život i djela Pavla Rittera Vitezovića

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2019.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
ODSJEK ZA KROATOLOGIJU

Anđelika Loborec

Život i djela Pavla Rittera Vitezovića

DIPLOMSKI RAD

Mentorica: izv.prof.dr.sc. Viktorija Franić Tomić

Zagreb, 2019.

SAŽETAK

Pavao Ritter Vitezović bio je hrvatski povjesničar, književnik i leksikograf koji je pisao na hrvatskom i latinskom jeziku. On je predlagao uporabu dijakritičkih znakova u hrvatskom pravopisu i time bio ispred svoga vremena. Prvi je hrvatski autor kojeg povjesničari književnosti nazivaju profesionalnim književnikom i prvi Hrvat čija su se djela iz književnih i političkih razloga čitala i na Istoku i na Zapadu. Nakon osposobljavanja Kraljevske tiskare u Zagrebu za rad, Pavao Ritter Vitezović 1695. godine započinje aktivnu tiskarsku djelatnost. Vitezović objavljuje veći broj svojih djela od kojih je najpoznatije *Kronika, aliti szpomen vszega szvieta vikov*, pisana na hrvatskom jeziku i tiskana 1696. godine. Djelo je objavljeno uz nadopune 1744. i 1762. godine. Godine 1700. Vitezović je tiskao djelo *Croatia rediviva*, koju je autor napisao s tendencijom da predstavi hrvatski geostrateški prostor kao ključ za rješavanje južnoslavenskoga pitanja. Knjigu *Stematographiae Illyricanae* tiskao je također u svojoj tiskari 1701. godine i to je prva takva hrvatska tiskana knjiga. Jedno od značajnijih djela svakako je spjev *Odiljenje sigetsko*, tiskano u Linzu 1684. godine. Junačka pogibija Nikole Zrinskoga pod Sigetom nadahnula je mnoge prije i poslije Vitezovića, ali njegovo djelo jedinstveno je po tome što je nastalo kao reakcija na pogubljenje Petra Zrinskoga i Frana Krste Frankaopana u Bečkom Novom Mjestu godine 1671. Pavao Ritter Vitezović važna je figura hrvatske nacionalne povijesti zbog toga što je bio svjestan važnosti nacionalnog i nadnacionalnoga konteksta pa su njegove ideje postale osnovica kasnije hrvatske nacionalne ideologije.

Ključne riječi: Pavao Ritter Vitezović, hrvatska povijest, književnost, tiskarstvo, *Kronika*, *Odiljenje sigetsko*, *Croatia rediviva*

SUMMARY

Pavao Ritter Vitezovic is known as a historian, publicist, poet and lexicographer who wrote in Croatian and Latin. He also suggested the use of diacritic signs in Croatian spelling and was ahead of time. He is the first Croatian author whom literary historians call the professional writer and the first Croat whose literary and political reasons have been read both in the East and in the West. After graduating from the Royal Printing Workshop, Pavao Ritter Vitezovic started printing business in 1695. He writes a large number of his works, of which the most famous is *Chronicle, aliti szpomen vszega szvieta vikov*, written in Croatian and printed in 1696. The work was published, supplemented two more times, in 1744 and 1762. In 1700 Vitezovic printed his book *Croatia rediviva*. *Croatia rediviva* is a redesigned work written in order to awaken the patriotic spirit and with the aim of familiarizing other nations with the meaning of Croatia. And the book *Stematographiae Illyricanae* printed in his printing house in 1701, the first such a Croatian printed book. One of the most important works is certainly the Sigmatic Declaration, printed in Linz in 1684. The heroic death of Nikola Zrinski under Siget inspired many before and after Vitezovic, because his work is unique in that it came as a reaction to the execution of Petar Zrinski and Fran Krsto Frankopan in Vienna New Town 1671. Paul Ritter Vitezovic is an important figure of Croatian national history since national thought dates back to the 17th century, his thoughts and concepts became the basis of later national ideology, therefore his part is worth analyzing.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. KNJIŽEVNOST U DOBA PAVLA RITTERA VITEZOVIĆA	2
3. ŽIVOT PAVLA RITTERA VITEZOVIĆA.....	4
4.POLITIČKO DJELOVANJE.....	6
5. ZAGREB U VRIJEME PAVLA RITTERA VITEZOVIĆA.....	10
6. ZEMALJSKA TISKARA U ZAGREBU POD UPRAVOM PAVLA RITTERA VITEZOVIĆA.....	11
6.1 OSNUTAK TISKARE.....	11
6.2 RAD I KRAJ TISKARE	12
7. DJELA PAVLA RITTERA VITEZOVIĆA	14
7.1 <i>CROATIA REDIVIVA</i>	15
7.2 ANAGRAMI.....	19
7.3 DVA STOLJEĆA UCVILJENE HRVATSKE.....	20
7.4 <i>BANOLOGIJA ILI O BANOVIMA HRVATSKE S NEPREKINUTOM KRONOLOGIJOM BANOVA OD GODINE KRISTA 576.</i>	21
7.5 RAD NA RJEČNICIMA.....	22
7.6 ODILJENJE <i>SIGETSKO</i>	24
7.7 <i>KRONIKA ALITI SZPOMEN VSEGA SZVIETA VIKOV</i>	30
7.8 RAD NA KALENDARIMA.....	31
7.9 VITEZOVIĆEVE LATINSKE POSLANICE	33
8. ZAKLJUČAK	35
LITERATURA.....	36

1. UVOD

Pavao Ritter Vitezović hrvatski je povjesničar, književnik i leksikograf, jedan od najvažnijih ljudi hrvatskog kulturnog i povijesnog prostora u drugoj polovici 17. i početkom 18. stoljeća. Rođen u Senju 7. 1. 1652. godine. Sin alsaškoga časnika Antuna Rittera i Doroteje Lučkinić. Napisao je velik broj pjesničkih, historiografskih i leksikografskih djela. Hrvatsku verziju svojega prezimena (njem. Ritter: vitez) prvi je puta upotrijebio u svojem prvom pjesničkom djelu na hrvatskom, *Odiljenje sigetsko*, a potom i u drugim djelima pisanim hrvatskim jezikom. Zalagao se da osnova hrvatskog pravopisa bude fonetska, tj. da svaki glas ima svoje uvijek jednako slovo. Predlagao je i uporabu diakritičkih znakova u hrvatskom pravopisu i tako bio ispred svoga vremena. Pokazalo se da je svojim radom bio preteča Ilirskog preporoda. U ovome radu analizirat ćemo život i djela Pavla Rittera Vitezovića, pri čemu će se pokazati institucionalni oblici uz pomoć kojih u hrvatski kulturni prostor stupa novi tip književnoga profesionalca koji pred književni rad postavljaju nove zadatke. Vitezovićev naraštaj prvi je koji je imao priliku zagovarati jedinstvenu suverenu hrvatsku kulturnu inicijativu u široj regiji jugoistočne Europe. Obrazložit će se njegov prijedlog reformi pravopisnog sustava, njegov doprinos domaćoj historiografiji i jačanju narodne svijesti o svojoj zasebnosti, njegov prinos književnoj povijesti te izdavaštvu. U diplomskom će se radu pokazati kako je Vitezović prvi hrvatski autor čija su se djela s pozornošću i zbog posve konkretnih političkih razloga čitala i na Istoku i na Zapadu.

2. KNJIŽEVNOST U DOBA PAVLA RITTERA VITEZOVIĆA

Tematski književni se barok u Hrvatskoj otvara djelom *Vila Slovinka* Jurja Barakovića objavljeno 1613. godine, a krajnji vremenski prag smatra se Kanižlićeva *Sveta Rožalija* objavljena 1780. godine, djelo koje već ima obilježja klasicističke i rokoko poetike. Bilo je to vrijeme kada su isusovci postali nositelji novih pogleda na cjelokupni život pa tako i umjetnost i književnost. Pomoću organiziranoga školstva, misijskim djelovanjem, propovijedima i književnim tekstovima taj je crkveni red postao prethodnikom na svim područjima baroknoga stvaralaštva. Uz to ugradio je svoje intelektualne i moralne snage za obnovu i proširenje katoličke vjere u svijetu pa i Hrvatskoj. (Bratulić, Damjanović) Na samom početku sedamnaestog stoljeća izašla je knjiga Dubrovčanina Mavra Orbinija *Il Regno degli Slavi (Kraljevstvo Slavena)*. U Hrvatskoj se zbog specifičnih političkih prilika, jer je Hrvatska bila rascijepljena, razjedinjena i podijeljena između nekoliko suverenih država (Austrija, Mletačka Republika, Osmansko Carstvo), a samo je Dubrovačka Republika bila slobodna, javlja želja za identifikacijom s cjelokupnim slavenstvom. Upravo takve povijesne okolnosti potaknule su pisanje djela koja se tematski određuju nazivom barokni slavizam. (Bratulić, Damjanović) Siget je u hrvatskoj baroknoj književnosti bio središnja tema. Sigetsku je bitku opjevao hrvatski ban Nikola Zrinski na mađarskom jeziku, a njegov brat Petar Zrinski preveo je i preradio to djelo na hrvatskom jeziku pod naslovom *Adrijanskoga mora sirena* 1660. godine. Istu je temu na osebujan barokni način opjevao Pavao Ritter Vitezović u *Odiljenju sigetskom* 1684. godine. Posebno mjesto u hrvatskom baroku ima Barakovićevo *Vila Slovinka*, ep složene kompozicije i dubokoga rodoljublja te opsežan ep Junija Palmotića *Kristijada* iz 1670. godine. Vrhunac baroknoga stvaralaštva dostignut je u *Osmanu* Ivana Gundulića, u kojem je jedan suvremeni povijesni događaj – pobjeda Poljaka nad Osmanlijama – potakla pjesnika da predvidi konačnu pobjedu kršćana nad Osmanlijama. Istaknuto mjesto u hrvatskom baroku ima i religiozna poema, a omiljena je tema život svetice, primjerice poema Antuna Kanižlića *Sveta Rožalija* objavljena 1780. godine. Posebice se rado piše o obraćenju grešnica i o njihovu putu do svetosti u divljoj pustinji kao u djelu *Mandalijena pokornica* iz 1630. godine, Ivana Bunića Vučića, odnosno *Uzdasi Mandalijene pokornice* 1728. godina Ignjata Đurđevića. Svima su njima uzor *Suze sina razmetnoga* Ivana Gundulića s temom počinjenoga grijeha, spoznaje grešnosti i izvršenoga pokajanja, odnosno povratka ocu. Barokni je stil posebice došao do izražaja u lirskoj poeziji: barokno je pjesništvo pod snažnim utjecajem retoričkoga umijeća i stilskih figura. Najljepša su lirska ostvarenja toga razdoblja lirske pjesme Ivana Bunića Vučića, posebice zbirka *Plandovanja*. (Bratulić, Damjanović) U

razdoblju baroka djela hrvatskih autora tiskala su se izvan Hrvatske, sve do osnutka tiskare u Zagrebu. Prvu zemaljsku tiskaru osnovao je Pavao Ritter Vitezović. On je upravljao tiskarom od 1690. godine pa sve do katastrofalnog požara 1706. godine. Požar je uništio strojeve, brojne rukopise i već tiskane knjige. Iz Vitezovićeve tiskare izišle su knjige namijenjene širokim slojevima čitateljstva, ali i knjige tiskane za odabranu publiku, na hrvatskom i na latinskom jeziku (*Kronika, Stemmatalogia, Croatia rediviva*). (Bratulić, Damjanović) Zrinka Blažević piše koliko je razdoblje baroka kompleksno i zahtjevno „razdoblje koje je Pavla Rittersa Vitezovića oblikovalo, ali u oblikovanju kojega je i on sudjelovao iziskuje nemalo historičarsko umijeće. Da li je uopće moguće spoznajno zahvatiti kompleksnu strukturu brojnih isprepletenih i često proturječnih političkih, kulturnih, ekonomskih, socijalnih čimbenika koji tvore historičarsku apstrakciju pod nazivom „povijesno obzorje“? (Blažević 2002 :39)

3. ŽIVOT PAVLA RITTERA VITEZOVIĆA

Pavao Ritter Vitezović rođen je 7. siječnja 1652. godine u Senju. Njegova je obitelj doselila s područja tadašnje Njemačke, točnije pokrajine Alzas. Vitezovićev otac bio je vojni časnik u Senju, a majka mu je bila hrvatskoga podrijetla. U Pragu 15. listopada 1652. kralj Ferdinand izdaje svečanu povelju kojom dariva Antuna Rittera (Pavlova oca), Doroteu Lukčinić (Pavlovu majku), Pavla i njegovu braću ugarsko- hrvatskim plemstvom i grbom. Prve godine školovanja proveo je u Senju, a s trinaest godina dolazi u Zagreb, gdje je pohađao Isusovačku gimnaziju. Lejla Dobronić piše kako je Vitezović vjerojatno stanovao u konviktu sv. Josipa jer nije poznato da je imao rođaka ili prijatelja koji bi ga imao udomiti. (Dobronić 1995 :172) U gimnaziji su mu predavali mnoge važne osobe toga doba, rektor gimnazije bio je Juraj Habdelić, pjesništvo mu je predavao Ivan Despotović, a retoriku Franjo Jambrehović. (Klaić 1914:21) U mladosti je mnogo putovao te je posjetio većinu europskih metropola. U hrvatskome zavodu upoznaje znamenitoga povjesničara Ivana Lučića, a prvu službu dobiva u Kranjskoj kod tamošnjeg, plemića, magnata i polihistora Ivana Vajkarda Valvasora, pod čijim utjecajem počinje proučavati povijest i zemljopis. Zajedno s Valvasorom Vitezović je odlazio na teren i skicirao i crtao gradove i kule, koje je poslije prenio na bakrenu ploču te su tako nastali njegovi bakrorezi. Najpoznatiji su Vitezovićevi bakrorezi iz Istre koji su ušli u Valvasorove knjige *Topographia Ducatus Carnioliae modernate – Topografija suvremene Kranjske*, a zatim i u knjigu *Die Ehre des Herzothumus Krain – Slava vojvodine Kranjske*. (Bratulić 1997 :11) Vitezović je kod Valvasora boravio u više navrata i to razdoblje snažno utječe na dvadeset i petogodišnjega Vitezovića. Služba kod Valvasora definirala je čitav njegov kasniji rad jer je u Valvasarovoj biblioteci stekao temeljno obrazovanje. Sam je Valvasor 1663. i 1664. godine boravio u Hrvatskoj, točnije u Senju, stoga Bratulić zaključuje kako je on zbog toga lako primio Vitezovića u svoju knjižnicu, radionicu i tiskaru. (Bratulić 1997 :12) Kod Valvasora izučava Vitezović, pored ostalog, tiskarsko umijeće, svladava izradbu bakroreza i njemački jezik. Valvasor je Vitezovića zadužio za izradu bakroreza osobito za njegovo veliko djelo *Topografija Vojvodine Kranjske*. Kako se u Wagensbergu počeo zanimati za povijest, Vitezović piše djelo o starini roda plemića Gušića. Povijesno djelo o narodu Gušića (*Apographum ex Johanne Lucio aliisque nonnullis apprbatis historicis de comitibus Corbaviae, qui fuerunt de genere Gussich*) prvo je Vitezovićevo tiskano djelo. Premda je imao samo dvadeset i pet godina kada je pisao navedeno djelo Vitezović je u njemu i sa metodološke i sa historiografske razine pokazao da je vrlo dobro upućen u starije hrvatske izvore. (Novak 1999 :697). Prema Vitezoviću Gušići su potekli od rimskog plemstva Manlija

i Torkvata, a s obzirom na to da je posrijedi hrvatsko plemstvo, Vitezović tako dokazuje povijesno postojanje hrvatskoga plemstva, a time i naroda. Josip Bratulić piše da se kod Vitezovića baš u razdoblju boravka kod Valvasora najviše budi interes za domovinsku povijest, kao dokaz navodi dvije pjesme u prvom svesku Valvasorove knjige *Pozdrav Hrvatkinje* i *Pozdrav Dalmacije* Vitezović u ovim pjesmama najavljuje pisanje. Na svojim putovanjima upoznao je Vitezović isusovačkog povjesničara i kartografa Gabora Hevenesija, koji je u to vrijeme bio upravitelj isusovačkog kolegija u Beču. Njih su dvojica prema riječima Zrinke Blažević „razvila intenzivnu korespondenciju, a razmjenjivali su i knjige. Čini se da je to prijateljstvo također imalo velikoga utjecaja na profiliranje Vitezovića kao povjesničara. Naime, osim toga što je izradio kartografski priručnik pod naslovom *Mali atlas Ugarske* u kojem navodi više od 2600 toponima s oznakama zemljopisne širine i dužine, Hevenesi je po uzoru na antverpenskú boladndističku školu započeo sustavno skupljati i kritički obrađivati raznovrsnu diplomatsku građu za crkvenu povijest koja obaseže 140 rukopisnih svezaka.“ (Blažević 2016 :152). Neki Vitezovićevi suvremenici sugerirali su mu kako bi se trebao zarediti i tako osigurati svoju egzistenciju i olakšati svoj književni rad, ali on je želio živjeti slobodnije te je čitav svoj život bio profesionalni književnik koji je živio od prodaje svojih knjiga i djelatnosti tiskare koju je osnovao. Vitezović umire u Beču 20. siječnja 1713. godine.

4. POLITIČKO DJELOVANJE

Najintenzivnija Vitezovićeva politička djelatnost poklapa se s razdobljem Bečkog rata, a sukladno tome i jačanjem apsolutističkih tendencija u habsburškoj politici te s postupnim formiranjem tzv. „politike novoga kursa.“ (Blažević 2008 :295) Politička situacija u Vitezovićevom rodnom gradu bila je nepovoljna još od 1469. godine kada je Senj postao sjedištem kapetanije. Otada u Senju vladaju stalne razmirice između varoških građana i kraljevskih kapetana. Senjska prava i povlastice bile su sve više ugrožavane. Kralj Leopold I. 28. travnja 1681. sazvaio je sabor u Šopronu, Varoška općina u Senju kraljev politički potez tumači kao priliku za poboljšanje političke situacije, pa kao poklisara u Beč šalje svog „glasovitog sina“ Pavla Rittera Vitezovića. (Klaić 1914 :57) Sabor je trajao sve do 30. prosinca 1681. godine. Na saboru je donesen članak 77. kojim se ustanovljuje da kralj više neće dopustiti svojim službenicima da ometaju Senjane u njihovim pravima i privilegijama. Prijestupnici te odluke bit će strogo kažnjeni. (Klaić 1914: 40) Vitezović tim povodom sastavlja hvalospjev u slavu caru i kralju Leopoldu I. (Jembrih 2016 :25) Nakon završetka sabora u Šopronu, Vitezović odlazi u Beč kako bi se založio za provedbu kraljevih odluka. Međutim, iz Senja su stizale vijesti kako se nasilje i dalje provodi, stoga senjska općina Vitezoviću daje zadatak da ih zastupa kod kralja u Beču. Vjekoslav Klaić ističe kako je Vitezović za vrijeme svojega boravka u Beču neprekidno radio za probitak svog rodnoga grada „objijajući pragove različitih oblasti i moćne gospode.“ (Klaić 1914: 45) Prilikom Vitezovićevo dolaska u Beč 19.4.1683. godine kralj Leopold izdaje svečanu povelju kojom zaštićuje grad Senj. Vitezović se vraća u domovinu u vrijeme kada se veliki vezir Kara Mustafa sprema napasti Beč. Tada Vitezović sa svojim bratom Jurjem stupa u hrvatsku pukovnicu kneza Ricciardija, Juraj odlazi u Beč, a Pavao čitavo vrijeme opsade Beča provodi uz bana Nikolu Erdődyja, koji ga 1684. kao svog poklisara kod kralja Leopolda šalje u Linz. Obzirom da se istaknuo u ratu za oslobođenje Like i Krbave, biva imenovan podžupanom Ličkim 1691. godine. Vitezović iz Linza odlazi u Kranjsku, zatim nakratko u domovinu, da bi se na kraju vratio u Beč. Godine 1686. i 1687. obavlja službu poslovođe, odnosno agenta Hrvatskog kraljevstva u Beču. Iste godine 18.10. kralj Leopold saziva sabor u Požunu, na kojem Vitezović ponovo zastupa prava i povlastice rodnoga grada u cilju obnove članaka u prilog varoši Senja. Na saborskoj sjednici Vitezović dobiva titulu zlatnog viteza. (Klaić 1914: 45) Još neko vrijeme provodi u Beču, da bi se na kraju vratio u Zagreb u želji da se tamo

nastani. Nakon Dugog rata (1683.-1698), dolazi razdoblje primirja s Osmanskim carstvom. Mir u Srijemskim Karlovcima potpisan je 26. siječnja 1699. na 25 godina, čime su određene granice kršćanske Slavonije i Hrvatske prema Turskoj. Međutim, one su bile određene na štetu Hrvatske. Zrinka Blažević piše kako je u dvogodišnjem razdoblju između sklapanja mira u Srijemskim Karlovcima i konačnog utvrđivanja novih granica Hrvatska postala „virtualnim sjecištem dviju ideologija i političkih paradigmi – hrvatske staleške i habsburške državne“ (Blažević 2002 :198) Nadalje Blažević zaključuje da je Vitezović imao ulogu stvarnog, diplomatskog i simboličkog posrednika između tih dviju paradigmi, senjskog ablegata na Ugarskom saboru „agens aulius hrvatskog Sabora, nesuđeni službenik novoustrojene Ugarske kancelarije i tajnik nikad zaživjelog Konzistorija, te jedan od izaslanika hrvatskih staleža u Komisiji za razgraničenje“ (Blažević 2002 :198) Pavao Ritter Vitezović sudjelovao je i u komisiji za razgraničenje grofa Marsiglija, obilazio je teren, išao je od mjesta do mjesta te označavao koja područja ostaju pod Hrvatskom, a koja pod Turskom. Vitezovićeve su granice najčešće smještene na rijekama ili planinskim lancima, a pokatkad granicu predstavlja neki grad. (Blažević 2002 :141) Međutim, Vitezović uvidjevši nepravdu koja je prilikom razgraničenja učinjena Hrvatskoj u svom djelu *Ucviljena Hrvatska – Plorantis Ctoatiae secula duo iz 1703. opservira:*

„Tamo je o meni a bez mene raspravljano (na dogovoru o miru). Moradosmo mi pobjeditelji naša mjesta i plodne zemlje neprijatelju ustupiti. Predadosmo tvrđu kraj grada Kostanjice, gdje je moguće prijeći, jer je Una mala, a onda Dubovicu nekada stolicu županije, Jasenovac sijelo staroga roda Zempčeja, gdje Una u Savu utječe. Dadosmo Gradišku, a Doboj slavni grad plemena Berislavića gubi našu posadu, Brod na Savi razvaljuju, a srijemska polja do Slankamena sasma oteše Hrvatskoj i barbarskom carstvu predaju.“ (prijevod prema Smičiklasu 1891:172)

Nakon utvrđivanja granice kralj je Vitezoviću povjerio zadatak sastavljanja memoranduma odnosno spomenice u kojem bi točno izložio i dokazima utvrdio teritorij Dalmacije i Hrvatske. Glavni izvor kojim se Vitezović služio djelo je Ivana Lučića Luciusa *O kraljevini Dalmaciji i Hrvatskoj*. Vitezović nastoji Dalmaciju u potpunosti izbrisati, a Hrvatskom proglasiti sve krajeve u kojima žive ne samo Hrvati, već i Srbi i Slovenci. Konačnim rješenjem razgraničenja bio je jako razočaran, zato on 1699. godine odlučuje napisati spis u kojem bi Hrvatsku prikazao onakvu kakva je bila dok je nisu Osmanlije, Mlečani i drugi razgrabili. Tako nastaje spis *Oživljena Hrvatska (Croatia rediviva)* posvećen kralju Leopoldu I. i njegovom sinu Josipu I. U ovome djelu Vitezović nastoji prikazati Hrvatsku onakvom

kakva je ona bila dok njezinim velikim dijelom teritorija nije zavladao turska sila. Već sljedeće godine, Vitezović prima kraljev poziv u Beč, gdje i odlazi krajem godine, a kralj ga na neki način izabire za svog dvorskog povjesničara. (Klaić 1914:74) Ubrzo je Vitezoviću kralj povjerio novu zadaću - da putuje Hrvatskom i Slavonijom i tamo pregleda sve isprave i podatke kojim se utvrđuju određena kraljevska prava, pa tako kralj donosi dvije povelje u obliku otvorenih pisama. Prvom poveljom kralj poziva sve, od premeta, zapovjednika do plemića, da Vitezovića kao njegova kraljevskog čovjeka puste svugdje slobodno prolaziti i da sve što imaju od svojih bilježaka, a tiče se sv. ugarske krune dozvole njemu pogledati. U drugoj povelji obraća se kaptolima i predstavnicima samostana. (Klaić 1914:57) Dakle, navedenim poveljama Pavao Vitezović postigao je ono što je oduvijek htio, jer su se po kraljevoj zapovijedi za njega otvorili svi javni i privatni arhivi iz kojih je mogao crpiti građu i za potrebe vlastitih studija. Vitezović se u Beču zadržao jedanaest mjeseci nakon čega su ga pri povratku u Zagreb dočekale optužbe. Vjekoslav Klaić piše da se Vitezović žalio austrijskom kancelaru Buccellaniju kako mu mnogi zavide što je baš njemu povjereno da radi za kralja, pa ga optužuju da je u Beč bio pozvan samo da radi protiv hrvatskog kraljevstva te da ima mnogo protivnika u Zagrebu koji mu otežavaju posao. Ipak posao uspijeva dovršiti do kraja. (Klaić 1914 :64) Kada se otvorilo mjesto za kapetana Like i Krbave Vitezović se je prijavio na natječaj. On neprestano šalje molbe austrijskom kancelaru i svim poznanicima u Grazu i Beču da ga preporuče za mjesto kapetana Like i Krbave. Istovremeno bavi se i književnim i tiskarskim radom, ali žali se kako ga u Zagrebu ne cijene dovoljno, iako mu hrvatski sabor daje novu plaću i isplaćuje stari dug. Otimanje za veliku kapetaniju u Lici i Krbavi produljilo se sve do ožujka 1703. unatoč Vitezovićevim molbama i činjenici da je jedno vrijeme bio podžupan i kapetan Like i Krbave, ipak mu to mjesto nije pripalo. (Klaić 1914 :72) Tako je on, koji je od 1700. godine služio cara i kralja Leopolda I. ostao opet bez „nagrade“, a nije mu dodijeljeno ni mjesto u Ugarskoj dvorskoj kancelariji za koje je 1703. godine molio. Na kraju djelovanja u carskoj službi, živio je Vitezović od 250 rajnskih forinta godišnje što ih je primao za upravu tiskare i od onoga što je zarađivao pišući. (Klaić 1914 :76) Pokušao je Pavao Vitezović u raspravi o sv. Ladislavu (*Natales Divo Ladislavo Rege Slavoniae Apostolo Restituti, Zagreb 1704.*) dokazati kako je ugarski kralj podrijetlom ustvari bio Hrvat: „Vitezović svoje argumente o Ladislavovu hrvatskom podrijetlu temelji na tendenciozno interpretiranim podacima iz diplomatskih izvora i povijesnih dokumenata. Sam je projekt nacionalizacije sv. Ladislava inače bio posve u skladu kako s Vitezovićevom ideološkom platformom, tako i s tadašnjim političkim programom hrvatskih staleža koji su se zalagali za afirmaciju tradicionalnih nacionalnih institucija poput banske i županske vlasti, te

za autonomnu nacionalnu crkvu. Stoga je Vitezović, uspostavivši genealoške poveznice između sv. Ladislava i hrvatskih srednjovjekovnih vladara, pokušao konstruirati neprekinuti kontinuitet hrvatskih nacionalnih političkih institucija te tako stvoriti pravne pretpostavke za uključivanje Ugarskoga Kraljevstva u okvire svoje oživljene Hrvatske. (Blažević 2016 :160)

Mnogi naši povjesničari naglašavaju važnost Vitezovića u kontekstu političke povijesti. Barac zaključuje da je Vitezović važan za našu političku znanost prije svega, zato što je nastojao formulirati shvaćanje identiteta stanovništva jedne zemlje. „On, dakako, ne formulira u potpunosti nacionalni identitet, ali počinje s procesom koji će kasniji konstruktori nacije (Gaj, Starčević i Radić i drugi) dovršiti. Dakle, Vitezović bi bio sam početak toga procesa. Kako su povijesne okolnosti spriječile formiranje hrvatske države još dugo nakon Vitezovićevega života, njegov je prinos oblikovanju nacionalnog identiteta još i važniji. Formiranje nacionalnog identiteta je nešto što je, za razliku od stvaranja novih samostalnih država, vlast u Habsburškoj Monarhiji teže mogla spriječiti, iako je, dakako, bilo i takvih pokušaja.“ (Barac 1952 :18).

Zanimljiv je atribut kroatist koji Vitezoviću dodjeljuje Rafo Bogišić, on navodi kako ovaj atribut u slučaju Vitezovića ima dva značenja „ovaj čovjek cijeli je svoj život proveo i svu svoju javnu, znanstvenu, društvenu i književnu djelatnost obavljao u znaku i u smislu borbe za Hrvatsku, za Hrvatsko Kraljevstvo, za atribut hrvatski. Cijeli Vitezovićev život prošao je u misiji koju je sam sebi odredio: pomoći svom narodu i svojoj domovini. Želio je hrvatski atribut spasiti, vratiti ga na staru mjeru, u stare prostore i stare okvire.“ S druge strane postoji opsežan Vitezovićev opus napisan hrvatskim jezikom, pa je Vitezović kroatist i u književno-filološkom pogledu. Kao i mnogi hrvatski književnici prije njega našavši se u situaciji da može djelovati samo riječju, on se poput humanista toj riječi utekao pouzdajući se u njezinu snagu i moć. Bio je njom obuzet, njoj vjeran, u riječ je polagao velike nade i velike planove. Konačno, možemo reći da je kroatist i po tome što je nevoljama i neprilikama u osobnom životu plaćao svoju narodnu duhovnu ponesenost, vlastitom žrtvom plaćao je svoje idealno humanističko nastojanje“ (Bogšić 1995 : 190).

5. ZAGREB U VRIJEME PAVLA RITTERA VITEZOVIĆA

Početak sedamnaestog stoljeća na Gradecu je živjelo oko 2700 stanovnika, a koncem stoljeća njih oko 3600. Na prijelazu iz sedamnaestog u osamnaesto stoljeće Zagreb i Varaždin bili su vodeći gradovi sjeverne i središnje Hrvatske. Najveći napredak u tom razdoblju ostvaren je na području obrazovanja, ne samo u Zagrebu nego i u cijeloj Hrvatskoj. Tome je prvenstveno zaslužan isusovački red, osnovan 1540. godine. Godine 1607. isusovci su u Gradecu osnovali školu koja je bila začetak Klasične gimnazije, pa su 1633. godine pokrenuli studij moralne teologije, kasnije i filozofije, a vrhunac njihovih nastojanja dostignut je 23. rujna 1669. godine, kada im je dodijeljeno pravo i privilegij univerziteta. (Petrić :157)

U razvoju obrazovnog sustava istaknuta je uloga rektora isusovačkog kolegija Jurja Habelića, dok je na općekulturnom području predvodio Pavao Ritter Vitezović. On je osnovao i vodio tiskaru. Oživljavanje gospodarskog života u gradovima koji su bili smješteni u blizini granice s Osmanskim Carstvom počinje odmah nakon završetka tzv. Dugog rata (1593.-1606.). (Petrić :159) Takvi se trendovi očituju ponajprije u jačanju cehova i trgovine, a gradovi se istovremeno dograđuju, dobivajući barokni izgled. Događalo se to zahvaljujući bogaćenju trgovaca i obrtnika u gradu, povratku ili dolasku novih crkvenih redova, te doseljavanju plemstva. Naposljetku, usprkos tome što Osmanlije tijekom 17. stoljeća nisu bili opasni kao prije, ipak se dosta ulagalo u obnovu i osuvremenjivanje gradskih zidina. Obrti su imali veliku važnost u gospodarstvu Zagreba. Primjerice, svi su gradečki gradski prisežnici i vijećnici 1605. bili obrtnici, što ukazuje na to kako je Gradec bio pretežito obrtnički grad u kojem su obrtnici vodili glavnu riječ. Od početka 17. stoljeća u dva zagrebačka naselja kontinuirano dolaze majstori različitih struka: na Gradecu dobivaju građansko pravo. U Zagrebu je osnovana i prva visoka teološka škola u kojoj su se školovali franjevački kandidati za svećenički red. Zrinski su na Gradecu posjedovali dvije palače – jednu na današnjem Markovićevu, a druga na Markovu trgu. (Petrić :160) Pavao Vitezović u Zagreb dolazi 1665. godine kao trinaestogodišnjak, vjerojatno na preporuku ujaka Jakova Lučkinića koji je bio student filozofije i teologije. (Klaić 1914 :7) Kasnije Vitezović odlazi na školovanje u inozemstvo, a u Zagreb se vraća početkom 1690. godine kada mu je Aleksandar Mikulić poklonio na uživanje kuću s gospodarskim zgradama negdje u Vlaškoj ulici. (Klaić 1914: 82)

6. ZEMALJSKA TISKARA U ZAGREBU POD UPRAVOM PAVLA RITTERA VITEZOVIĆA

6.1 OSNUTAK TISKARE

Nigdje u Hrvatskoj nije postojala tiskara, tako da su se djela morala tiskati van zemlje. Hrvatska se književnost nije bez tiskare mogla pravovaljano razvijati. Puno prije Vitezovićeve vremena postojale su tiskare u Varaždinu i Senju, ali one već dugo vremena nisu radile, a zadnja znana tiskara u Hrvatskoj bila je u šesnaestom stoljeću tiskara Ivana Manliusa. (Jembrih 2016:46). Tako Zagreb nikada nije ni imao tiskaru. Potreba za tiskarom bila je razvidna i prema činjenicu da su se kalendari morali tiskati izvan zemlje „Napokon se ipak našao dobrotvor, koji je darovao novac za uređenje štamparije. Bio je to hrvatski plemić Petar Bošnjak, rodom iz Križevačke županije ispod grada Velikoga Kalnika.“ (Klaić 1914 :94) Tiskara je otvorena 1664. godine i tako je Zagreb dobio svoju tiskaru koja je bila pod upravom isusovaca. „Isusovci su kupili tiskaru isusovačkog kolegija u Ljubljani i prenijeli je u Zagreb“ (Bratulić 1995 :7). Nažalost tiskara je slabo radila. Ne zna se zašto tiskara nije radila, možda zato što nije bilo nekoga tko bi znao njome upravljati i tako je tiskara bila prenesena u biskupove dvore, gdje je bila i potpuno zaboravljena. Dok je Pavao Ritter boravio kod biskupa Mikulića, tiskaru je spasio od potpune propasti. Klaić navodi da je Vitezović možda saznao da je Petar Bošnjak ostavio oporučno 1900 forinti za osnutak tiskare pa se odlučio ponovo je pokrenuti:

„ U oporuci svojoj ostavio je više zapisa, među njima jedan za osnutak štamparije. I tako je po smrti njegovoj tadanji kraljevski personal Ivan Zakmardi od Dijankovca predao zagrebačkim Isusovcima tri godine zatim od kolegija isusovačkoga u Ljubljani tiskaru, te su je smjesta dali prenijeti u Zagreb.“ (Klaić 1914: 94).

Nakon što se Pavao Ritter Vitezović stalno nastanio u Zagrebu, počeo je češće posjećivati zagrebačkog biskupa Aleksandra Mikulića. U biskupskom dvoru otkrio je Vitezović posve zaboravljenu tiskaru. Biskup mu je dopustio da je osposobi i Vitezović je počeo tiskati kalendare, letke i dr. Tiskaru je iz biskupskog dvora preselio u zgradu u Vlaškoj ulici. Poticao je i biskupa i svoje prijatelje da se tiskara osposobi za rad te da postane zemaljskom, državnom tiskarom te da se osposobi za veće poslove. Otišao je u Beč kupiti tiskarski stroj i

sve ostalo što je bilo potrebno za tiskanje knjiga. Na zasjedanju Hrvatskoga sabora u Varaždinu 11. studenog 1694. godine, zaključeno je da se Vitezoviću preda na upravu Zemaljska tiskara.

6.2 RAD I KRAJ TISKARE

U svojoj tiskari Vitezović je tiskao svoja najvažnija latinska i hrvatska djela. Prva tiskano djelo u tiskari pod upravom Pavla Vitezovića bilo je *Kalendarium aliti mesečnik hervatski za leto 1695*. U tiskari je tiskao svoja važna djela kao što su: *Kronika, Croatia rediviva, Stematographia, Priručnik* i dr. Djelo *Croatia redivia* bilo je značajno pri odlučivanju o granicama nakon već spomenutog mira u Srijemskim Karlovcima 1699. godine. U navedenom je djelu Vitezović prikazao hrvatski teritorij kako bi trebao izgledati nakon oslobađanja od Osmanlija. Dana 23. veljače 1696. godine Vitezović je u Zagrebu izdao proglas u kojem moli narod slovinski ili ilirski, da sakuplja i šalje građu za njegovu *Stematografiju* ili *Grboslovlje*, koje će biti pretečom za glavno djelo *Žrtvenici i ognjišta Ilira*. Taj znameniti proglas donosi Klaić u svome djelu *Život i djela Pavla Rittera Vitezovića* na latinskom i hrvatskom jeziku, a on glasi:

„Soj velikoj dvorskoj gospodi, župljanima i plemenitim žiteljima, kao i vladarima, upraviteljima i sucima država, slobodnih varoši, gradova i poveljenih trgovišta itd. u Dalmaciji, Hrvatskoj, Slavoniji, Bosni, Srbiji, Raši i ostalim kraljevinama i pokrajinama slavnoga naroda slovinskoga ili ilirskoga vitez Pavao Ritter pozdravljenje iza poklona. Pošto sam poglavite česti svoga djela o žrtvenicima i ognjištima (tj, o domovini i životu) Ilira izradio, mišljah, da je vrijedno, prije nego ono na svijet izađe, da skupim rodoslovlja odličnih porodica zajedno s njihovim grbovima i slavnim činima, pa da ih u zasebnoj knjizi izdadem. Time i se u jednu ruku za vremena obavio posao oko dotjeranog izdanja njihova (tj. rodoslovlja) i što se tiče grbova, koji će se urezati u bakrene ploče, i što se tiče redakcije i stiliziranja teksta(pričanja); u drugu ruku pak ne bi dugotrajnim rađanjem obećani plod zadocnio da stigne u krilo (tj. djelo o žrtvenicima i ognjištima moći će sa građom, skupljenom za knjigu o rodoslovljima i grbovima, brže dovršiti i na svijet izdati). Stoga sve gore spomenute, koji u svojoj plemenitoj duši misle svoju i svojih pređa hvalevrijednu uspomenu (od koje nema na svijetu blaženijega) predati poznomu potomstvu, najusrdnije molim, da svoje porodične grbove, oslikane izvornim bojama, kao i njihove znakove, nadalje porijeklo grba, slavne zasluge svoje i svoje porodice, odlična djela, rodbinstva i srodstva. Onda stara

boravišta, potonje seobe, sadanje stanje, posjedovanja, časti (službe) itd. od država pak, varoši, gradova i trgovišta položaj, postanje, osnivače, gospodare, zaštitnike, predstojnike (suce), pccake (najodličnije građane) zatim običaje, uredbe, zamašnije događaje, napise i sve što drže da je časno i dostojno očima svijeta izložiti i poznom potomstvu za sve vijeke predati, također sa svojim imenima, naslovima i grbovima (sve u vjerodostojnim pismima) na mene u Zagreb u Hrvatskoj, gdje će se djelo štampati upraviti izvole. Pobrinut ćemo se, da troškovi za bakroreze i štamparije ne budu veliki; plemići naime, koji žele da im se samo grbovi vide, pritećo će s porotom od šest carskih talira; ostali kojih bi se rodoslovlja vidjeti imala, dat će dvanaest; varoši pak i trgovišta doprinesti će petnaest carskih talira. Zdravstvuje srećno i vjekovali. Dato u Zagrebu dne 23. veljače godine Krista 1696.“ (Klaić 1914 :104).

Iako je Pavao Ritter Vitezović preuzeo tiskaru u Zagrebu morao je zbog obaveza često putovati, pa tiskara nije radila koliko je trebala. Nažalost Zemaljska je tiskara stradala u požaru koji je 14. lipnja 1706. uništio veliki dio Zagreba. Vatra je planula u katoličkom sjemeništu na Kaptolu, te se brzo proširila i nanijela veliku štetu. Nakon tog požara tiskara više nikad nije radila pod Vitezovićevim vlasništvom. Zbog uništene kuće u požaru morao se zadužiti, što mu je donijelo velike probleme. Uskoro je pokrenut sudski postupak u kojem se zahtijevalo da se Vitezoviću oduzme tiskara, što se i dogodilo 16. 12. 1709. godine.

„Devetim bi člankom odlučeno da se Ritteru oduzme uprava zemaljske štamparije.“ (Klaić 1914 :231). Nakon gubitka tiskare iste je godine preminula i njegova supruga.

Dugo je Vitezović vodio parnicu za imanje u Ščitarjevu protiv Ljudevita Vagića, koje je dobio od grofa Ivana Jonate Ivanovića kada je postao njegov skrbnik i baštinik. (Klaić 1914: 104). Nakon te parnice u Zagrebu je stjecao sve više protivnika. U tim je teškim danima Vitezoviću mnogo pomogao. U tim je teškim danima Vitezoviću mnogo pomogao grof Petar Keglević, koji mu je ponudio novac i posao u Beču. Međutim, nakon izgubljene parnice s Vagićem pratile su Vitezovića nove nevolje pa su ga tako, tužile opatice da im vrati dug i zaostale kamate. Pisao je Vitezović molbenicu kralju Josipi I. da se dug odgodi na tri godine, što mu je kralj i omogućio, ali na kraju umjesto duga uzele su opatice njegovu kuću u Zagrebu. (Klaić 1914: 127). Tako je Vitezović izgubio sve što je imao u Zagrebu i umro u siromaštvu 20. siječnja 1713. godine.

7. DJELA PAVLA RITTERA VITEZOVIĆA

Mihovil je Kombol u svome djelu *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda* napisao kako Pavla Rittera Vitezovića smatra prvim značajnim profesionalnim književnikom: „Naši isusovci, patriciji, šljivari i velikaši, koji su uzimali pero u ruke, bili su redovito ljudi u solidnim životnim položajima, više ljubitelji nego književnici od zanata; sa Senjaninom Pavlom Vitezovićem javlja se u hrvatskoj književnosti prvi put znatniji profesionalni književnik, čovjek od pera, kakvog je u ostaloj Evropi već davno bio stvorio humanizam. Pišući neprestano, govorio je Vitezović mnogo i o sebi i o ljudima i prilikama oko sebe, pa se zato o njegovom životu i ličnosti i znade više nego o životu drugih pisaca iz onoga vremena. Iako je kada se uspoređi njegovo doba, bio za naše prilike neobično poduzetan i plodan književnik, ali je u čitavom njegovom radu vladao osjetljiv nesrazmjer između zamisli i izvedbe. U nedostatku faktora, koji su ujedinjavajuće djelovalo u zapadnim književnostima, zavisilo je izjednačavanje hrvatske književnosti jedino od svijesti o hrvatskoj narodnoj duhovnoj zajednici, kako je dokazalo istom devetnaesto stoljeće, kad je jedinstvo književnosti provedeno u svezi općim narodnim preporodom. Sav je rad Vitezovićev uvijek jasno formuliran i to su dobro osjećali Vitezovićeви suvremenici i potomci, čuvajući s pijetetom njegove spise, nadovezujući osamnaestom stoljeću na njegova istraživanja i pretiskivajući u političko kolebljivo doba iza 1790. neka njegova značajna djela kao *Bosna capitiva*, *Plorantis Croatiae secula duo* i *Stematographiju*. I sam je Gaj izravno nadovezao na djelovanje ovoga svoga dalekog prethodnika, čije su inicijative zbog mnogih uzroka još preko jednog stoljeća morale čekati na svoje konačno ostvarenje, dok su glavne Vitezovićeve političke misli ponovo oživjele u modernijem obliku u spisima Ante Starčevića.“ (Kombol 1945 :265) U Vitezovićevom opusu zastupljena je raznovrsna tematika. Napisao je mnogo djela na hrvatskom i latinskom jeziku. Antun Barac u *Predgovoru* Izložbe djela Pavla Vitezovića dijeli njegova djela na sljedeći način:

A. Književni i filološki radovi Književna djela na hrvatskom jeziku (12) Književna djela na latinskom jeziku (18) Rječnik (latinsko-hrvatski) Kalendari (5).

B. Historiografski radovi Štampana djela (8) Bilješke i koncepti (10).

C. Korespondencija i dokumenti (12).

D. Grafički radovi

Bakrorezi u Valvasorovoj knjizi (59) Posebni bakrorezi (6) Crtački rad(1).

Neka Vitezovićeva djela nisu sačuvana, ali pronalazimo ih u njegovim spisima. Takav najpoznatiji primjer je hrvatsko-latinski rječnik u dva sveska. U Vitezovićevom se opusu mogu pronaći i nedovršena djela kao na primjer enciklopedijsko djelo *De aris et focus Illyriorum* kojega Zrinka Blažević opisuje na sljedeći način: „oblikovano sukladno filozofsko-epistemološkim načelima suvremenoga baroknoga enciklopedizma, trebalo je biti univerzalna i organska sinteza svega iliroškoga znanja. Zamišljeno je kao sveobuhvatni prikaz crkvene i svjetovne povijesti Ilirika koji se u teritorijalnome pogledu poklapa s Vitezovićevim projektom kreiranja oživljene Hrvatske, a sačuvani su samo opći nacrti i predradnje za prvi dio.“ (Blažević 2016 :159)

7.1 CROATIA REDIVIVA

Programski spis *Croatia rediviva* Pavla Rittera Vitezovića nastaje kao pokušaj autora da utvrdi kako su povijesno utemeljene granice Hrvatske mnogo šire od tadašnjih. Vitezovićevo zanimanje za granice potječe od njegova neposrednog iskustva u komisiji koja je 1699. godine nakon mira u Srijemskim Karlovcima imala zadaću utvrditi granice između Osmanskog Carstva, Mletačke Republike i Habsburške Monarhije. Ta je komisija utvrdila da su granice Hrvatske mnogo uže nego što se Vitezović nadao, a svakako mnogo uže nego što ih je on formulirao u svome djelu *Croatia rediviva*. Djelo obuhvaća 32 stranice (32 stranice + 4 nesignirana lista ispred, odnosno 26 listova iza osnovnog teksta) i zamišljeno je kao priprava za opsežniju nikad napisanu knjigu *O žrtvenicima i ognjištima Ilira*. Na tom rukopisu Vitezović je radio cijeli život, ali nestrpljiv i praktičan kakav je bio nikad nije imao vremena. Uvijek u žurbi, dijelove te velike knjige, čim bi ih zgotovio, davao je u tisak pod zasebnim naslovima. Tako važniji Vitezovićevi historiografski spisi kao i njegov leksikografski rad te ortografski prijedlog, njegovi memorandum i povijesni obrisi tiskani zasebno, bili su zapravo tek poglavlja piščeve sinteze za koju nije imao pravih uvjeta ni potrebne koncentracije. (Novak 1999 :714) *Croatia rediviva* djelo je napisano na latinskom jeziku u kojem autor, svoje teze potkrepljuje brojnim navodima, a najcitiraniji su izvori Konstantin Porfirogenet i Toma Arhidakon, dok je u literaturi najzastupljeniji Ivan Lučić. Služi se i djelima autora različite provenijencije i iz različitih razdoblja (antički, bizantski, njemački, mađarski, češki i dr.) (Grdešić 2003 :10) Kao što je već prethodno spomenuto Vitezović je

sudjelovao u Komisiji za razgraničenje između Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva. Komisija je trebala odrediti granice između carstava, a Vitezović se zalagao da Hrvatskoj pripadne cijeli prostor koji se nazivao Ilirikom., On je Hrvatsku podijelio na Sjevernu i Južnu, a onda i na Bijelu i Crvenu:

„ovu HRVATSKU, dosad različito dijeljenu od tuđinaca i nevježa, dijelimo najprije po Dunavu, njenoj rijeci na dva dijela, to jest na Sjevernu i Južnu; potonju opet na Bijelu i Crvenu, kako je nalazimo već prije razdijeljenu, s time što ćemo joj ispraviti međudjelnicu, Bijelu potom na Primorsku, Međuzemnu i Međuriječnu, kako su se dosad nazivale, te na Alpsku-ili, drugim imenima, na Dalmaciju, današnju Hrvatsku, pracu Slavoniju, te Norik ili staru Japidiju; Crvenu, nadalje, na Srbiju, Makedoniju, Bugarsku i Odrižiju; Sjevernu, naposljetku, na Venetsku, Sarmatsku i Ugarsku, te svaku pojedinu na sastavne joj dijelove, razdvajajući ih po knjigama i poglavljima“ (Klaić 1914 :112)

Ti su podaci ustvari bili osnova njegovih misli izraženih u djelu *Oživjela Hrvatska* u kojem se najviše bavio pitanjem granica, a onda i podrijetlom hrvatskog naroda. Na početku djela Vitezović izjednačava Ilirik s Hrvatskom i Slavonijom, a zatim obrazlaže namjeru pisanja svojega djela navodeći kako želi popisati sva kraljevstva i pokrajine čitavoga staroga i novog Ilirika, važnije gradine i znamenje svakoga od njih, zatim prirodu tla, običaje i seobe naroda, osobite rijetkosti te u zasebnoj knjizi želi prikupiti grbove i rodoslovlja glasovitih plemićkih obitelji. (Klaić 1914 :122)

„Namjeran iz još krava pepela uskrisiti nedaleko rasprostranjeno ime Ilirika, to jest naše Hrvatske ili Slavonije, odavno zapleteno u neprekidnim obratima ratnih vremena i zamalo već pokopano, poduhvatih se golema djela, za koje sam mislio, baš kako je i valjalo pretpostaviti, da mi nedostaje snage. U njemu mi je nakana bila popisati sva kraljevstva i pokrajine čitavog staroga i novog Ilirika, znamenite gradine, znamenja svakoga od njih, prirodu tla, običaje i seobe naroda, osobite rijetkosti te, isto tako, u zasebnoj knjizi prikupiti grbove i rodoslovlja glasovitih plemićkih obitelji, ne samo onih koji žive na današnjem tlu Ilirika već i onih što su iz njega nekoć protekli, ma gdje u Europi boravili, te sve to tiskom što prije objaviti. Djelo je to koliko rijetko, toliko i osebujno i zabavno, koje će s prijateljskom naklonošću prigrliti ne samo domaći svijet nego i narodi svuda pio dalekome svijetu, ugađajući svome plemenitom naganuću. I već sam sretno u cjelinu rasporedio (jer nebo je naklonjeno pobožnim nastojanjima za domovinu) prve dijelove toga djela, one što se bave kraljevstvima,

pokrajinama, kraljevima, knezovima i državama, i sada u njih unosim posljednje prepravke, to još samo iziskuju nešto posla oko bakroreza...” (Vitezović 1997: 72)

Vitezović je smatrao kako su pojmovi Hrvatska i Hrvati stariji nego što se to misli te kako je Hrvatska nekoć bila veliko kraljevstvo. Svojim istraživanjem učinio je korak prema određenju podrijetla hrvatskoga naroda, s čime je započeo s nacionalnim preporodom svrstavši se u nacionalne ideologe (Topić 2010 :14). Vitezović je 10. veljače 1700. godine odlukom Hrvatske kraljevske konferencije dobio 100 forinti za „stanovito djelo koje je u spomen ove zemlje dao tiskati vlastitim sredstvima“ (Blažević 2002 :108), stoga Blažević zaključuje kako se „*Oživjela Hrvatska* dobro uklopila u tadašnju dominantnu stalešku političku platformu, nego bi se moglo kazati da u izvjesnom smislu predstavlja i njezin (utopistički) manifest.“ (Blažević 2002 :109)

Hrvatsku nacionalnu ideju koju je u knjizi *Croatia rediviva* afirmirao, Ferdo Šišić je izjednačio s panslavizmom:

„Ritter je naime polazio s gledišta da je svim Slovenima bilo nekoć zajedničko ime Hrvati. Razumije se da je Ritter dobro znao da se sve te zemlje po njemu Oživjele Hrvatske razlikuju zasebnim granicama, imenom, grbovima pa i drugim stvarima kao i narodnim običajima, ali sve to nije mu se činilo ozbiljnom zaprekom, jer je bio uvjeren, da u svima ovim zemljama živi samo jedan jedini narod ilirski ili slovinski (slavenski) ili hrvatski, inače razdrobljen u mnoštvo osobitih plemena, koja govore tek različite dijalekte jednoga istoga ilirskoga, ili Slovinskoga (slavenskoga) ili hrvatskog jezika. Ova je ideja onda prešla kako je poznato – i na slovenske preporoditelje u XIX st. i bila je vazda promatrana samo s idealnoga genetičkoga stanovišta. S praktično-političkoga gledišta, Ritter je očito imao na umu da operiše samo s jedinstvom svih južnih Slavena, i to tako, da ih Habsburški bečki vladari , Leopold, odnosno sin njegov Josip I. ponajprije oslobode od turskog jarma, a onda da oni obrazuju Oživjelu Hrvatsku (Šišić 1936 : 46). Ivo Banac za razliku od Šišića govori o pankroatizmu „ Vitezovićev pankroatizam bio je istovremeno i povijesna konstrukcija i politički program. Prosvjed protiv stoljećima staroga komadanja hrvatskih zemalja (i dapače, cijelog slavenskog Juga), *Croatia rediviva* bila je također polemika protiv mletačkih teritorijalnih svojatanja, i legitimistička zamolba za habsburšku pomoć. U vezi s tim valja naglasiti dvije stvari. Prvo, Vitezović nije pretpostavljao da je njegova Velika Hrvatska jedinstvena cjelina. On je uviđao razlike u granicama, imenima, grbovima i običajima (cum propritis tamen singularum limitibus, etymo, Insignibus, rebusque ac magis memorabilibus singularum limitibus, etymo,

Insignibus, rebusque ac magis memorabilibus populi moribus). Uza sve to, vjerovao je da razlike nisu tako važne kao što je to zajednička narodnost i podrijetlo svih Hrvata. Drugo, Vitezovićevo shvaćanje ne bi se smjelo tumačiti kao primjer nacionalne isključivosti, premda je ta opasnost bila prisutna u njegovoj neopravdanoj apoteozii hrvatskog imena. U stvari, Vitezović je utjecao na nacionalne pokrete Srba i Bugara.“ (Banac 1996: 15)

Vitezovićeva ideja slavenstva, zapravo je velikohrvatska, zbog čega Martina Topić zaključuje da bi tu ideju mogli tumačiti kao preteču nacionalizma, ali i nacionalne ideologije (Topić 2010 :23) Vitezović u djelu *Croatia rediviva* piše:

„U starim spisima stoji da su Hrvati kako među sobom tako i od Dalmatinaca nazivali Slavenima. U povlasticama se opet knezovi i kraljevi imenuju samo kao vladari Hrvata, a ne Slavena, kako izvješćuje Lučić. Kaže, štoviše, da su Hrvatsku njeni susjedi Dalmate i Ugri nazivali Slavonija. No za njega nisu samo Hrvati bili Slaveni, nego su to isto bili i Srbi. On naziva i Hrvatsku i Srbiju slavenskim područjima jer se, kako tvrdi, Srbija starim imenom zvala Dalmacija. Juraj Baraković u vrsnom je stihu sastavio svoje djelo o Hrvatskoj, i objavio ga pod naslovom *Vila Slovinka*. I svi gore navedeni narodi općenito nazivaju svoj materinji jezik slavenski ili slovinski, to jest ilirski, i njime se zajednički služe. Na primjer, Hrvati će reći: naš hrvatski ili slavonski jezik, a Kranjci opet: naš kranjski inu slovenski jezik, <dakle>, naš kranjski ili slavonski jezik. Tako isto <govore> i ostali <gore spomenuti narodi>. Oni naime, koje su Grci i Latini nazivali Ilirima, sami su sebe zvali Slavi i Slovini. Zbog toga neki pod imenom Slavonije misle na čitavu Hrvatsku, a domaći pisci čak i na Makedoniju. Tako Rogerije, pripovijeda da je ugarski kralj Bela IV, pošto ga Tatari bijahu otjerali u progonstvo, boravio u Slavoniji, pod kojom valja razumjeti kao našu Međuzemnu Hrvatsku, gdje je kralj utvrdio gradove Modruš i Bihać, tako i Primorsku Hrvatsku, u kojoj se održao pred napadima baraba. Horn isto tako ubraja u ilirsku Slavoniju Dalmaciju, Bugarsku, Hrbatsku, Albaniju, a otac Mikalja na svoj ilirsko-talijansko-latinski rječnik upisuje naslov Blago jezika Slavinskoga, to jest Blago ilirskoga jezika (...) te u abecednom nizu pod slovo H proučava: Hrivat, Hervat; Croato: Illyricus, ci. Croata, ae.; Hrivacia, Hervatska zemlja, Croatia: Illyris., idis.; Illyricum, ci. Croatia, ac; a u nizu pod slovom S: Slovinac, Dalmatin: Slavone, Dalmatino; Illyricus, ci.; Dalmatia, ae.; Slovinska zemlja: Slavonia Dalmatia: Illyricum, ci.; Dalmatia, ae. Macedonia, ae. I tako dalje. (Vitezović 1997 :107)

Bitna činjenica koja određuje *Oživljenu Hrvatsku*, osim izbora poslanice kao žanra, jest latinski jezik. Zašto je Vitezović, koji je nekoliko godina prije pisanja *Oživljene Hrvatske*

kritizirao Rattkaya, Tomašića i druge hrvatske pisce što su odlučili pisati latinskim umjesto hrvatskim jezikom i sam odlučio napisati svoj najvažniji politički spis upravo na tom jeziku. Vjerojatno zato što je htio da taj spis obuhvati što širi krug čitatelja, a to je bilo moguće samo ako odluči pisati jezikom koji se najviše i čita. (Grdešić 2010 :7) Čitavu drugu polovicu spisa posvećuje raspravi s Ivanom Lučićem u svezi s pitanjem hrvatskih kraljeva, pripadnošću Neretljana Hrvatima i pitanjem Dalmacije. Argumentirajući svoje teze Lučićevim navodima i tvrdnjama drugih pisaca, zaključuje da su Hrvati imali vlastite kraljeve u neprekinutom slijedu poslije Ostrivoja, da su Neretvani nedvojbeno hrvatski narod i da Dalmacija, a osobito njezini gradovi, ulazi u sastav Hrvatske. Djelo završava konstatacijom o hrvatskom teritoriju koji obuhvaća Hornovu "trostruku Slavoniju" i negdašnji rimski Ilirik, osim Recija i dijela Norika. Ovim je djelom Vitezović zapravo oblikovao politički program koji će značajno utjecati na nosioce ilirskog pokreta. (Perković 1995 :225) Zrinka Blažević u knjizi *Vitezovićeva Hrvatska između stvarnosti i utopije* donosi zanimljivost o izdanjima *Oživljene Hrvatske*: „Naime, koliko je do danas poznato, sačuvala su se svega tri primjerka te knjige koja je po Vitezovićevu vlastitu svjedočenju poslana na Dvor i što je još neobičnije, svi se primjerci međusobno razlikuju. Primjerak iz Knjižnice HAZU nema na naslovnom listu otisnut grb Ilirika i dva distiha, a ispred pjesme *Monito ad Prodromum* stoji poziv na suradnju i novčanu pripomoć djelu koje autor priprema, datiran 30. siječnjem 1700. godine. Primjerak iz Nacionalne i sveučilišne knjižnice nema opisanih dijelova, ali je na *fol. 1 recito* ispod naslova otisnuta godina izdanja 1700. U tekstu se datirani i nedatirani primjerak ne razlikuju. Treći primjerak koji se čuva u ostavštini grofa Marsiglija u bolonjskoj Sveučilišnoj knjižnici istovjetan je onome koji se čuva u NSK, no na kraju ima dodatak od 26 stranica s folijacijom na dnu, gdje su opisane genealogije te prikazani grbovi i rodoslovna stabla triju plemićkih porodica. Taj se fenomen najbolje može objasniti činjenicom da je *Oživljena Hrvatska* prije svega programski spis napisan i tiskan s očevitim političkim i propagandnim intencijama.“ (Blažević 2002 :92)

7.2 ANAGRAMI

Pisao je Vitezović i anagrame. Njegova prva knjiga anagrama *Laurus auxiliatoribus Ungariae* objavljena 1687. godine te sadrži 76 pjesama koje su posvećene Blaženoj Djevici Mariji, zaštitnici Ugarske, te ugarskim svetim kraljevima Stjepanu i Ladislavu, a zatim

europskim vladarima, kraljevima i knezovima, kardinalima i biskupima, caru Leopoldu, careviću Josipu i princu Eugenu Savojskom. (Bratulić 1997 :13) U drugoj knjizi anagrama tiskanoj 1689. godine Vitezović iskazuje zahvalu većim gradovima u Njemačkoj, Italiji, Grčkoj i Iliriji pri čemu pod Ilirijom on misli na Hrvatsku, Srbiju, Albaniju, Vlašku i Grčku. (Bratulić 1997:13). U prve se dvije knjige ne bilježi mjesto tiskanja, koje se pojavljuje tek u trećoj knjizi objavljenoj u Zagrebu 1696. godine. Anagrami su u tom razdoblju u Europi bili popularni, a Vitezovićevi anagrami pridonijeli su da se oni prošire i po Hrvatskoj.

7.3 DVA STOLJEĆA UCVILJENE HRVATSKE

Vitezović 1703. godine tiska *Plorantis Croatiae secula duo – Dva stoljeća ucviljene Hrvatske*, djelo napisano s tendencijom utvrđivanja, prema autoru, stvarnih granica hrvatskoga teritorija.. Djelo obaseže sedam nepaginiranih stranica predgovora i 96 stranica glavnoga teksta te sadrži 2792 heksametra. Može se reći da je to kronika u stihovima, žanr posebno popularnim u slavenskom baroku. U predgovoru kao i u djelu *Odjeljenje sigetsko* on piše o hrvatskom pravopisu i predlaže uvođenje diakritičkih znakova. U *Dva stoljeća ucviljene Hrvatske* personificirana Hrvatska lamentira nad svojom zlom sudbinom kronološki navodeći sve nevolje koje su je pratile kroz dva duga stoljeća, od 1500. do 1700. Najviše je stihova posvećeno ratu s Osmanlijama, a onda i ratu s Mlečanima, zatim se navode potresi, bolesti i druge nesreće koje su zadesile Hrvatsku. Djelo je posvećeno Ivanu Ferdinandu Herbersteinu, potpredsjedniku Dvorskoga radnog vijeća u Grazu. Prema Zrinki Blažević banovi u navedenom Vitezovićevom djelu imaju funkciju poveznica toposa o nacionalnim institucijama i nacionalnim herojima. Banovi su prikazani kao nacionalni heroji i glavni akteri cjelokupnoga nacionalno povijesnog zbivanja. Oni su ideal i uzor ratničke vrline. U Vitezovićevim djelima ban dobiva ulogu koju imaju banovi u ideologijskom okviru Vitezovićeva hrvatskog ilirizma. (Blažević 2002 :316)

7.4 BANOLOGIJA ILI O BANOVIMA HRVATSKE S NEPREKINUTOM KRONOLOGIJOM BANOVA OD GODINE KRISTA 576.

Banologija je podžanr hrvatske historiografije nastao sredinom sedamnaestog stoljeća, fokusiran na instituciju bana kao najvažniji simbolistički faktor hrvatskog političkog identiteta u razdoblju političke emancipacije hrvatskih staleža. (Blažević 2002 :177) Začetnicima ovog podžanra smatraju se Juraj Ratkay sa svojim djelom *Spomen na kraljeve i banove kraljevina Dalmacije Hrvatske i Slavonije* i Franjo Ladanyi s *O djelima banova kraljevine Slavonije*, Oba su djela nastala su u periodu intenzivne političke emancipacije hrvatskih staleža „svojom tematskom fokusacijom na bansku instituciju, najvažniji simbolički faktori hrvatskog političkog identiteta, mogu se čitati i kao svojevrsna formulacija tadašnjeg političkog programa vladajuće elite, osobito uzme li se u obzir i njihov implicitni ili eksplicitni filougarski karakter.“ (Blažević 2002:177) Pavao Ritter Vitezović prvi je upotrijebio naziv banologija u samome naslovu svoga djela: *Banologija ili o banovima Hrvatske s neprekinutom kronologijom banova od godine Krista 576. (Banologija sive de banatu Croatiae cum continuum banorum chronologia ab anno Christi 546)*. Vitezovićeva *Banologija* nikad nije tiskana niti je prevedena na hrvatski jezik. Vitezovićeva *Banologija* dovršena je oko 1710. godine. Vjekoslav Klaić ocjenjuje *Banologiju* njegovim najvrjednijim historiografskim djelom, iako je već u njegovo doba bila zastarjela:

„Već bi spomenuto, koliko je Ritter sam cijenio svoju *Banologiju*. I zaista može se ona smatrati njegovom najboljom historijskom radnjom. Dakako da je ona prema današnjem stanju povijesne znanosti posve zastarjela, te imade samo još literarnu vrijednost. Ritter je za svoju *Banologiju*, naročito za kronologijski dio, upotrebljavao uz pisce i isprave; ali ih je ipak premalo poznao da bi po njima mogao sastaviti točan popis svih banova, a kamo li prikazati razvitak banskoga dostojanstva i vlasti.“ (Klaić 1914: 264) Mislav Gregl donosi i još jednu specifičnost ove *Banologije*, ona je prva prevedena na hrvatski jezik. Ljudevit Gaj 1863. godine u Danici ilirskoj u nastavcima, u brojevima od 1 do 15, siječanj – travanj, objavio je njezin prijevod pod naslovom *Banoslovje* i dopuna do devetnaestoga stoljeća (Gregl 2016: 183) Vitezović je napisao dvije poeme *Novljančica* i *Sejnčica*. Prva je izgubljena (pjesnik je spominje), a *Sejnčica* je poema od 24 šestine (144 stiha). U njoj se opisuju podvizi senjskih junaka u sukobu s Francuzima. Pjesma sadrži elemente stila narodnog kazivanja, a izborom strofe (šestina) Vitezović se nastavlja na staru hrvatsku baroknu poeziju, posebno onu dubrovačkog tipa. (Klaić 1914: 204) Pavao Ritter Vitezović bio je osobito orijentiran na

pisanje prigodnih pjesama) Riječ je o vrsti poezije koja je u hrvatskoj živjela već stoljećima, a posebno je obnovljena upravo u Vitezovićevo doba.

7.5 RAD NA RJEČNICIMA

Okvirno kao godina nastanka Vitezovićeve rječnika uzima se 1700. godina. Vitezovićeva misao da Hrvati trebaju imati svoj alfabet u kojem će svaki glas biti označen jednim slovom datira od početka njegovoga književnoga rada. Već u *Odijeljenju sigetskom* on je dao upute za novu, pojednostavljenu latiničku grafiju. Vitezović je, kao i većina naših starijih pisaca koristio najviše tvorbeni pravopis. *Lexicon Latino-Illyricum* (rukopisni rječnik) svezak je od 566 listova. Prema Vitezovićevu svjedočenju, postojao je i prvi dio rječnika, hrvatsko-latinski u dva sveska. U izradi *Lexicona* Vitezović vodi brigu o izvornosti hrvatskoga jezika. Svojim rječnicima Vitezović je namjeravao ponuditi leksički fond ilirskoga jezika. Naziv ilirski ne odnosi se na jedan jezik svih onih ilirskih zemalja o kojima raspravlja u svojim povijesno-političkim studijama, nego je sinonim za slovinski, odnosno hrvatski: „Taj naziv u Vitezovićevu svjetonazoru označuje jedan hibridni jezik na osnovi tronarječne hrvatske stvarnosti, pa su u rječniku sustavno uvrštavane leksičke potvrde iz svih triju hrvatskih narječja: čakavskoga, kajkavskoga i štokavskoga. Ta se tronarječnost ogleda u navođenju sinonima, što je trebao biti poticaj hrvatskomu čitatelju da ne poseže za njemačkim, latinskim ili mađarskim tuđicama, nego da riječ koja mu nedostaje bira iz svojega jezika.“ (Marotti 2012 :41) U *Lexiconu* autor je uspio sistematizirati bilježenje fonema tako da svaki fonem ima svoj grafem, što znači da bi se prema suvremenome pravopisu, ostvarivalo pravilo jedan glas - jedan znak. (Marotti 2012 :42) U rječniku *Lexicon Latino-Illyricum* Pavao Vitezović je kao i mnogi drugi stariji hrvatski pisci, posebice sastavljači rječnika i pisci slovnica, pri zapisu hrvatskih, ali i latinskih riječi rabio stanovite nadslovke. No tim se nadslovcima - znakovima za naglaske, za određena razlikovna obilježja, ili pak gdjekada i za štogod drugo, nisu svi pisci služili na isti način, tj. nisu ih rabili u istome značenju. (Marotti 2012 :122) Vitezović se služio grafijom koja se znatno razlikuje od suvremen. Abecedni redosljed nije uređen u skladu s Vitezovićevom grafijom pa čitatelj koji nije upućen u njegov način pisanja mnoge riječi ne bi mogao pronaći na odgovarajućim mjestima. Zanimljivo je kako čitajući Vitezovićeve tekstove, oni i danas zvuče prirodno i čitko, što je opisao i Marotti „Donekle u duhu leksikografske i književne tradicije u gornjoj Hrvatskoj (Belostenec,

Ozaljski krug i dr.), a posebice prema vlastitu poimanju tronarječnosti hrvatskoga jezika, Vitezović je, kao rođeni čakavac, u svoj rječnik unosi također kajkavsko i štokavsko leksičko blago. Uostalom, i neki Vitezovićevi hrvatski tekstovi pokazuju da je držao potrebnim i mogućim da se u književnom jeziku leksički elementi uzimaju iz svih triju narječja; dapače, ti Vitezovićevi tekstovi i dandanas, nakon gotovo tri stoljeća, zvuče prirodno, razumljivo i svježe svakomu obrazovanom govorniku hrvatskoga jezika“ (Marotti 2012 :124) Vitezovićevim *Hrvatsko-latinskim rječnikom* naše jezikoslovlje dobiva na uvid jedno od ključnih djela hrvatske leksikografije s početka osamnaestoga stoljeća, a njegovo će sustavno proučavanje u mnogome promijeniti naše predodžbe, ne samo o hrvatskom jeziku kraja sedamnaestog i početka osamnaestog stoljeća nego i o razvojnem putu hrvatskoga književnog jezika: „Kao što je naznačila i popratna studija, razvoj hrvatskoga književnog jezika bio bi se mogao odvijati bitno drugačije nego što se odvijao da je Vitezovićev rječnik bio objavljen; ali, i opet se može zaključiti iz studije, sva bitna rješenja za jedinstveni nacionalni jezik, koja su Hrvati prihvatili u XIX. stoljeću, u ovom se ili u onom obliku (mutatis mutandis) u osnovnim crtama naziru već kod Vitezovića. Zbog svega toga, od prvorazredne je važnosti za hrvatsku jezikoslovnu znanost i hrvatsku kulturu što je ovo djelo objavljeno tiskom. Osim golemoga truda što su ga u taj pothvat uložile (godinama ulagale), valja istaknuti da će način na koji su autorice (priređivačice) pripremile ovu knjigu moći poslužiti kao uzor drugim priređivačima starih hrvatskih rječnika. Objavljivanje Vitezovićeve rječnika upozorava ujedno i na to koliko bi bilo važno što skorije objaviti korpus starih hrvatskih rječnika (kao i objaviti rječnike hrvatskoga jezika ranijih stoljeća) jer se nerijetko, samo s objavljivanjem Vitezovića, najmanje za jedno stoljeće pomiče unatrag prva posvjedočenost nekih hrvatskih riječi za koje se, još uvijek u nekim knjigama, navodi da su prvi put zabilježene u drugom desetljeću XIX. stoljeća.“ (Kovačec 2009: 127) Zalažući se za političko sjedinjenje hrvatskih pokrajina Vitezović prvi predlaže ista grafijska rješenja za obje sredine. Ta se njegova ideja postupno širila po čitavoj Hrvatskoj. Zbog toga je postao jednim od najznačajnijih figura u povijesti hrvatskog književnog jezika u prijelomnim desetljećima iz 17. u 18. stoljeće. (Moguš 2009 :92)

7.6 ODILJENJE SIGETSKO

Odiljenje Sigetsko Vitezovićevo je prvo tiskano hrvatsko djelo. Ono je tiskano u Linzu 1684. godine. Iako je junačka smrt Nikole Zrinskog nadahnula i mnoge prije Vitezovića, njegovo je djelo jedinstveno po tome što je nastalo kao reakcija na pogubljenje Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana koji su po ocjeni hrvatske historiografije pogubljeni voljom Leopolda I. Odiljenje za Vitezovića znači rastanak što je središnja tematska okosnica ovog spjeva. Bratulić piše kako je to djelo žanrovski više Ilirsko nego epsko. (Bratulić 1997: 16) Krešimir Georgijević zaključuje da Vitezović neće pjevati ep ili epopeju, jer je to već učinio prije njega Petar Zrinski. *Adrijanskog mora Sirena* Petra Zrinskog prema Georgijevićevu mišljenju, bila je inspiracijom za pojedine Vitezovićeve motive o hrvatskim i turskim junacima. (Georgijević 1969 :132) Spjev se sastoji od četiri dijela od kojih u prvom govori personificirani grad Siget, koji se obraća Hrvatima i javlja im da je bitka izgubljena. Drugi dio ima više govornika i u njemu autor detaljnije iznosi izvještaj o tijeku bitke i o ljudskim gubicima. Treći dio donosi podatke o sudbini grada, a četvrti dio ispunjen je nadgrobnicima junaka koji su poginuli u bitci te govori o Nikoli Šubiću i caru Sulejmanu. U predgovoru *k čitavcu* Vitezović tvrdi da je djelo sastavio prije pet godina, što znači osam godina nakon pogubljenja Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana. Marko Samardžija djelo ne opisuje kao prikaz junaštva, već kao prikaz stanja poslije bitke: „*Odiljenje sigetsko* govori o rastanku sa Sigetom, o vremenu nakon sigetske bitke. Četiri njegova djela zapravo su pjesnički pretežito ilirski prikaz pojedinih ulomaka stanja poslije sigetskoga poraza, a ne epsko veličanje same bitke i u njoj pokazanog junaštva.“ (Samardžija 1999: 11) Pavao Pavličić uočava da se u nekim dijelovima govori kao da je bitka završila, a u nekima kao da je još uvijek u tijeku, ali među njima nema prirodnog slijeda, niti jasno ocrtanih likova. (Pavličić 2008 :324) U predgovoru se opravdava za moguće prigovore što on piše o Sigetu i njegovim braniteljima te podastire svoju ideju o reformi latinice predlažući diakritičke znakove:

„Znam, dragi prijatelju, da kod mnogih dilo ovo prijetno, a kod mnogih pogovoreno bude, videći da nigdor još takovih knjig ne spravi koje bi ali hvaljene ali kuđene od svih bile. Ništarnemanje niti se ja na jedno zanašajući niti drugoga bojeći, pisam ovu *Odiljenja sigetskoga*, koju pred petima leti spravih, na svitlo dati odlučih, kako i učinih, najveće toga radi da slavni hrvatski jezik naš u tuliko pozabljenje ne dohodi da skoro vikovični (na jedno

rečenje) domoroci materinskim jezikom dobro općiti i svaku rič pravim nje imenom spovidati ne mogu. U čemu ne drugo nego veliko stranjskih narodov u ove orsage nastanjenje i mladencev naših iz tuđe zemlje dohodećih iskazanje kriviti moram Človik najdičnije svoju halju nosi, a šta doma nije, to se vani prosi(...). Zato, prijatelju moj, kada u knjižicah ovih riči morebit nikoje čtal budeš koje nisi lahko čul, ne reci: ni hrvatska ali slovinska rič. Kakoti i od pisma gdi najdeš / misto /z, c misto cz, 3 misto sh, meni se je tako polag stanovitih uzrokov bolje pisati vidilo. Od česa svega, to jest i načina za dobro pisati i od nauka za pravo govoriti, u Početku i Temeljih jezika slovinskoga obilnije naskorom kazati hoću, a na ovo sada kratkimi rišmami završujem: Znam da pisam knjige moje mnogim hoće draga biti, a pod nebom ne znam gdo je ki svim more ugoditi. Razuman će promišljati, ako najde ku nesliku, da stvoritelj ni dal znati sve jednomu Bog človiku. Il me hvali lud il kudi, sve jednako skoro hajem: dobrim jezik zal ne udi, komu uzrok tu ne dajem. Rad bih da ju pak v ljubavi drži, komu jest na volju; za koga ni, da ostavi ter učini sebi bolju.“ (Vitezović 1971 :81).

Djelo je namijenio čitateljima boljega i lošijega obrazovanja, ali prvenstveno onima koji su poznavali događaje u Sigetu:

„Svi su tadašnji čitaoci znali kako su protekli posljednji dani u Sigetu: zato ta povijena zbivanja Vitezović ne opisuje. On u svom spjevu daje izdvojene i nepovezane slike o posljednjim danima ubijenoga grada i njegove junačke obrane. Sudionici zbivanja, monološki, izgovaraju posljednje poruke, odijaju se, tj. opraštaju se od svijeta, Sigeta i od života.“ (Bratulić 1997: 16).

Krešimir Georgijević djelo opisuje kao literarno, knjiško i konvencionalno. Jedna od važnijih karakteristika *Odiljenja Sigetskog*, prema Georgijeviću, svakako je rodoljubna tematika plemenite žrtve za domovinu te elegičnost samoga djela. (Georgijević 1969 :133) Primjer elegičnog ugođaja zasigurno je pjesma *Gospodična Sofia i oral* u kojoj ptica donosi glasove gospodični Sofiji da joj je preminuo zaručnik Gašpar Alapija:

GOSPODIČNA SOFIJA I ORAL

*S: Orle moj, orle moj, nemoj dalje litat,
padi na hrast ter stoj: ništo ću te pitat.
Ni v dubravi evoj ki će te se hitat
niti se dice boj da hte pruglo splitat.*

*O: Pusti me za tvoje i zdravje i sriću
litat v strane koje gdi ptice ne liću.
Ne znaš nepokoje, tuge i nesriću
ke nevoljno moje srdašce razmiću.*

*S: Vidim te bolčicom kako mašeš krili
zaštrapan krvčicom ku ste nigdi pili.
Neg gdo te s tužicom, dragi orle, cvili
i s ovom zemljicom nemiloma dili?*

*O: Nemoj me pitati, tako t' sriće tvoje,
nemoj ponavljati ljute rane moje,
nego me litati pusti v strane koje
za prvo pušćati žitkom tuge moje.*

*S: Ne govori toga, nemoj se gubiti,
neg sedi ovoga hrasta na koj kiti
ter pomena tvoga nemoj mi kratiti,
od znanja ti moga neće teže biti.*

*Otkud lićeš sada, gdi si dosad služil,
s kim si se najzada, moj orle, razdružil?
Cić koga li jada tako se rastužil?
Povij, to bih rada da bi mi poslužil.*

*O: U pustinje koje tuge me it sile,
ke su mi takoje riči uskratile,
al me prošnje tvoje kruto giblju mile
da ispovim moje bolesti sile.*

*Grifa služih dosad jur od mnogo lita,
dike zaisto rad veće neg rad mita.
Mene on takoj rad držaše kod šćita,
drag mu bih kako grad glasovit vrh svita.*

*Š njim hođah na love u Zorine luge
uzimljuć gotove samo svoje sluge.
Sve već vukom nove zadavasmo tuge
da kakono sove bižahu od ruge.
Ter se nato Zori ražalilo biše
da se ti prikori njoj na špot činiše,*

*da se po nje gori nje vuci razbiše;
da grifa umori, na svu silu htiše.
Pse, vuke, medvide i lave takoje
sakupiti ide pod zastave svoje:
ni Grkov ne pride na tulike broje
da razruše zide nikadašnje Troje.
Sile nesabrane spravi vrhu toga
i za vojsku hrane već lita jednoga:
opstri na sve strane v gnjizdu grifa moga,
grifići se brane polag grifa svoga.
Al kad s ognjem Zora poče nalipljati
i triske odzgora Jovo nathitati,
niti svoga dvora grif htiše pušćati,
dojde nam pokora svim mrtvim ostati.(...)*

(Vitezović 1971: 21)

U političkom i društvenom životu ondašnje Hrvatske bilo je još uvijek vrlo živo sjećanje na pogubljenje Petra Zrinskoga i Frane Krste Frankopana.

„Svi problemi s razumijevanjem djela proistječu iz neobične njegove strukture: po njoj se ono razlikuje od tradicionalnih spjevova. *Odiljenje* je, naime, ustrojeno na sljedeći način: ima kao što je već navedeno četiri dijela, od kojih su tri međusobno slična, a četvrti je od njih različit. U prva tri dijela nižu se monolozi ili dijalozi različitih sudionika i svjedoka sigetske bitke, živih i mrtvih, a čuje se i glas šire javnosti, naime, neutralnih promatrača i slučajnih prolaznika, četvrti dio sastoji se od samih nadgrobnica, u kojima su epitafi izrečeni u prvom, i u trećem licu, oni obavještavaju tko je od hrvatskih i turskih junaka, te njihovih bližnjih, pokopan pod Sigetom nakon bitke.“ (Pavličić 2008 :326)

Tvorbeni princip Vitezovićev jest u fragmentiranom izlaganju građe što je na neki način povezano s njegovim idejama o amblematskom pristupu prošlosti i stvarnosti. Na taj se način može reći da Vitezović svoje *Odiljenje* doživljava kao sustav nepovezanih fragmenata i simboličnih slika. U epskoj se građi ne pripovijeda što se dogodilo pod Sigetom, ni neposredno ni posredno, događaj se naprosto podrazumijeva. To bi se moglo i

eksperimentalno dokazati: ako bismo *Odiljenje* dali na čitanje nekome tko priču o Sigetu ne poznaje tko, dakle, ne zna kako su se događaji ondje nizali i čime su rezultirali, on te događaje iz Vitezovićeve djela ne bi mogao rekonstruirati. Točno je, doduše, da većina epskih djela i inače pripovijeda o zbivanjima koja su čitatelju poznata, ili on barem znade općeniti njihov ishod. U epskim se tekstovima i tvorba i recepcija odnose prema sadržaju tako kao da se pripovijeda nešto posve novo, pa se zato i drže narativnog reda i nastoje iscrpiti cjelinu zbivanja. To dokazuje da recipijent epskoga prosedea otprije ne poznaje priču, primjerice Vergilijeve Eneide može iz spjeva razabrati kako su se zbivanja nizala. (Pavličić 2008 :328) S druge strane, budući da nema fabule, ne može biti ni strukture. Djelo se ne završava onda kad se priča zaokruži, a ni onda kad se bitka završi, nego se završava onda kad pisac tako signalizira. Nema poetološkog razloga zbog kojega bi spjev morao imati četiri dijela, kao što nema razloga ni da ta četiri dijela izgledaju onako kako izgledaju. Lako je zamisliti sasvim drukčiji raspored, lako je zamisliti da ponešto od onoga što je napisano izostane, a da se doda nešto drugo.“ (Bratulić 1997: 56) U nastavku donosim obraćanje bana kralju, gdje se jasno vidi u kojem je retoričkom obliku pisano navedeno djelo:

BAN KRALJU

*Kralju, kruno sveta, svita gospodine,
evo od Sigeta najkašnje novine.
Nakratko me čine jur krvjom pisati,
pera i črnine ni časa iskati.
To za zlo imati nećeš vernom slugi
znaduć posluvati da moram u tugi.
Pisma uzrok drugi ni mi, gospodine,
neg vernosti dugi pisat ti me čine.
Dal si mi tvrdine sigetske čuvati
i šereg družine viteške ravnati,
što ti nazad dati pravično bih dužan
i račun kazati kako si uslužan.
Al ne ču što tužan grad s nami trpljaše
kad ga oboružan car glavom rvaše!
Što tvoj šereg znaše bit za bolje gradu,*

ono sve činjaše, kot nebesa znadu.
U turskomu jadu zdržasmo vernosti,
da prez nas ne padu sigetske tvrdosti.
Ali tužni gosti sigetskim domarom,
utuhle hrabrosti sigetskim čuvarom!
Akoprem nad carom mrtvim čelo zdvignu,
al nad svojim kvarom nisko glavu prignu.
Dosta dosad stignu i blaga i slave,
al mu sada zbignu sve iz ruk i z glave.
Sigetske države Turci zadobiše,
a građane prave, tve sluge, pobiše.
Za pomoć slat više nemoj se skrbiti,
udes tako htiše Sigetom imiti.
Nit se za nj tužiti nemoj, kralju mili,
niti nas tužiti da smo ga pustili:
Turci su platili samim carom njega,
krvi odvratili za oprati svega.
A mi grada tvega, kot rekoh, branismo
i z mita kojega dali da ga nismo,
zato odlučismo znamenje pustiti,
kako ti služismo, vred češ glas imiti.
Malo već brojiti morem družbe moje,
još se na boj iti i ovi ne boje.
Ali da opstoje, ni misli ni moći,
svaki čeka svoje smrti u kratkoći;
živ dočekat noći nijedan ne more,
neg se nada poći u nebeske dvore.
Najkašnjim se bore tvoje sluge bojom,
tvoju svitlost dvore i krvčicom svojom:
s družinom mi tvojom zadnja ura bije,
nad glavom se mojom turska sablja vije.
Isusa vapije koji godar pada:
„A sve toga prije ne daj Turkom grada!“
Al red sada, sada i mene poziva,

*odsprida i zada jur me krv poliva.
Tvoj sluga dospiva s žitkom govorenje,
nisko poniziva zimljući prošćenje,
proseć oskrbljenje orsaga imati
za ovo morenje dalje ne pušćati.
Mi ćemo ostati biljig pod Sigetom,
da nije prez rati došal k mahometom,
a Bog nam se stati daj u raj u svetom.*

(Vitezović 1971: 44)

Slobodan Prosperov Novak zaključuje sljedeće: „*Odiljenje sigetsko* nije samo povijesno stihovanje sigetskoga mita, i nije još jedno njegovo fabuliranje. Sa svojim epom sudjeluje Vitezović u Ilirizmu vremena, on je moderan čovjek već i po tome što je shvatio da više nema smisla pisati narativni ep o Sigetu. On zna da naracija neće rekreirati sigetski mit, i zato mu se pripovijedanje epa čini suvišnim. Vitezović se u sam osvit oslobođenja Ugarske i Slavonije, u doba turskoga poraza pod Sigetom, odlučuje ne opisati slijed one davne bitke. Zato je Siget koji Vitezović pjeva sablasno i grobljansko mjesto, grad mrtvih koji će uskoro biti oslobođeno mjesto koje će uskoro moći obići i njegovi mrtvi. Vitezovićev je ep pjesmotvor o mjestu koje oslobađa svoje mrtve, to je ep o krajoliku pred uskrснуće. Vitezovićevo *Odiljenje sigetsko* evokacija je i napadača i branitelja, jer svi oni u tom epu doživljavaju pravdu smrti. Vitezovićev Siget uspavani je svijet onih koji su, i s kršćanske i turske strane, mogli reći „da za domovinu je dat život i zato tugovati nemoj slavna vilo.“ (Novak 1999 :699)

7.7 KRONIKA ALITI SZPOMEN VSEGA SZVIETA VIKOV

Kronika aliti szpomen vsega szvieta vikov prvo je hrvatsko povijesno djelo napisano u sedamnaestome stoljeću. Vitezović je tim djelom na neki način htio podučiti mladež onoga doba o svemu što se diljem svijeta događalo do 1690. godine. U *Kronici* najviše prikazuje događaje nakon Mohačke bitke 1526. godine. U *Predgovoru* Vitezović je napisao:

„Kroniku aliti spomen vsega svieta vikov imate, ne s malim trudom iz vnogih knjig i rukopisov pobranu, na velik i pravo plemeniti nauk složenu i na svitlo danu, da se vekšina s

njom služi «Naslov knjizi glasi:» Kronika aliti spomen vsega svieta vikov, u dva Dela razredjen; koterih prvi, derži od početka svieta do Kristuševoga porojenja, drugi, od Kristuševoga porojenja do ispunjenja leta 1690. Slpžen i na svitlo dan po Pavlu Vitezoviću Zlatnom vitezu. U Zagrebu leta Gosp. 1696.“ (Jembrih 2016 :34)

U *Kronici* je napisao i svoja tri autorska teksta, od kojih je jedan *Posveta* napisan na latinskom jeziku zagrebačkom kanoniku Ivanu Zinki. Drugi je autorski tekst *Predgovor* i treći *Pridavak* na kraju *Kronike*. U *Prividku* Vitezović predočava rasprostranjenost slavenskog jezika i imena što se u cijelosti poklapa s djelom *Oživjela Hrvatska*. (Blažević 2002 :178) Alojz Jembrih zaključuje da je Vitezović pišući svoju *Kroniku* preuzimao iz kronike Antuna Vramca, pa zbog toga Vitezovićevo djelo nije potpuno originalno.. (Jembrih 2016:35) Vitezović u *Kronici* spominje mnoge važne povijesne ličnosti, pri čemu najviše hvali članove obitelji Zrinski kao što opisuje junačka djela i slavne podvige Frankopana. Spominje i djela braće Zrinski, Nikole i Petra. Pod godinom 1670. navodi kako „otajno suprot cesaru podignuće očituje se. Karlovački general robi Zrinskoga i Tržačkoga i drugih poglavitih ljudih imanja. Nimeci dojdose u Čakov turen. Svarču, novi grad Zrinskoga Petra, Karlovčani razmetaše. Otud popravljen Dubovac i zgrajene hiže generalske u Karlovcu i kapela sv. Josefa.“ (Vitezović 2015 :36)

7.8 RAD NA KALENDARIMA

Prvi liturgijski kalendar pisan na kajkavskom jeziku objavio je Nikola Krajačević pod nazivom *Svetim evangelium* tiskan u Grazu 1651. godine. Najstariji pučki kalendar na kajkavskom jeziku tiskan je 1653. godine, s naslovom *Novi Kalendarium od Kristuševoga poroda računavš na leto 1653*. Pavao Ritter Vitezović izdao je prve latinicom tiskane kalendare na hrvatskom jeziku. On je kalendare izdavao od 1691. do 1705. godine. Marija Borić opisuje sadržaj kalendara::

„ Ti kalendari sadrže opće podatke za provođenje komputskog računala (epakte, zlatni broj, indikcije, nedjeljeno slovo) tablice s kalendarskim podacima, pregled prividnih položaja Sunca, te početke i završetke građanskog sumraka za područje Zagreba, točno vrijeme ulaska Mjeseca u pojedine faze, opise i precizne podatke o pomrčinama Sunca i Mjeseca, razna meteorološka predviđanja i astrološke savjete.“ (Borić 2016: 279).

Vitezovićeви kalendari koje je pisao popularnim stilom, uglavnom se smatraju manje značajnima dijelom njegova stvaralaštva. Međutim, oni su gledano iz povijesnog aspekta prvi tiskani pučki kalendari na narodnome jeziku, koji uz to sadrže i različite prirodoznanstvene i astronomske sadržaje. Kalendari sadrže i posvetu, uvodni dio s povijesnim podacima i važnim godinama iz hrvatske povijesti. Osim samih astroloških podataka kalendari donose mnoge astrološke priloge zbog čega se svrstavaju u korpus tipičnih europskih baroknih kalendara. (Borić 2016: 283). Pripremajući kalendare Vitezović se koristio raznovrsnim predlošcima njemačkih i latinskih kalendara koje je mogao pronaći u Valvasorovoj biblioteci. Kalendari koje je pisao Vitezović dokazuju da je njihov autor bio dobar poznavatelj i egzaktnih znanosti: „Kroz svoje kalendare Vitezović se pokazuje u jednom novom svjetlu, i to kao dobar poznavatelj egzaktnih znanosti, što je do sada njegova manje poznata karakteristika. Stoga se nameće pitanje potreba da se proučavanjem popisa njegovih osobnih knjiga među kojima se nalaze djela iz područja egzaktnih znanosti, ispituju njegov stvarni interesi, te motivi i uzori za proučavanje područja egzaktnih znanosti. Popis njegovih knjiga načinjen je u Beču dan nakon njegove smrti 21. siječnja 1713. godine. Taj nam popis pokazuje njegovu osobnu sklonost prema pojedinoj literaturi iz egzaktnih područja, a značajan je ne samo jer neposredno svjedoči o Vitezovićevu interesu a matematiku, astronomiju i astrologiju, već i zato što nam u odnosu na djela iz Valvasorove zbirke (koju možda ipak nije u cijelosti koristio iako je mogao), ipak daje bliži i potpuniji uvid u znanja kojima je raspolagao.“ (Borić 2016: 287). Od godišnjih kalendara koje je izdavao ostali su sačuvani samo poneki primjerci. Prvi kalendar Vitezović je objavio 1691. godine pod nazivom *Misztechnik hervacki goszpodi, goszpodarom i vszake verzti lyudem obojega sztana i szpola, kruto hasnovito i potriban, u Zagrebu za leto 1691*. Svi kalendari započinju prigodnim rečenicama i pjesmom osobi kojoj je posvećen, nakon čega se iznosi kratki povijesni pregled i navode se bitni događaji iz nacionalne povijesti. (Borić 2016: 289) Zatim donosi komputske podatke, a nakon njih tiska uvodni astrološki dio pod naslovom *Dvanaest znameniv nebeskih tumacsenja* u kojem donosi pregled astrološkog nazivlja, nakon toga slijede tablice s kalendarskim podacima, te za svaki dan navodi ime sveca koji se slavi. Pored brojnih navedenih prirodoznanstvenih podataka i sadržaja Vitezović u svojim kalendarima varira različite astrološke teme, rubrike i njihove primjene. (Borić 2016: 292)

7.9 VITEZOVIĆEVE LATINSKE POSLANICE

Poslanice koje je Vitezović pisao sačuvane su u rukopisnim zbirkama, a datiraju iz različitih razdoblja njegova stvaranja. Violeta Moretti donosi opsežnu analizu poslanica u tekstu *Latinske poslanice u stihu Pavla Rittera Vitezovića*. U sačuvanim zbirkama autorica nalazi nešto više od četiri stotine latinskih epistola, koje su većinom sastavljene u elegijskom distihu i nekoliko ih je heksametru dočim je petnaestak poslanica napisao u stihu. (Moretti 2016: 304). Vitezović je epistole prepisao i poredao kronološkim redosljedom u više ili manje doradene zbirke a jedan dio i numerirao. Moretti zaključuje prema naslovima poslanica da je riječ o uređenim zbirkama. Nakon naslova poslanice autor bilježi titula i ime primatelja. Jednu poslanicu Vitezović je nazivao *Ad Dominum*, a kada su dvije upućene istom primatelju, nazivao ih je *Ad eundem*. (Moretti 2016 : 304). Velik broj adresata dokazuje kako je Vitezović aktivno sudjelovao u kulturnom i javnom životu, pa Moretti zaključuje da je riječ o osobama na višim državnim i crkvenim položajima. U sačuvanim korpusima nalaze se 133 različita naslovljenika: „Iz Klaićeve se knjige jasno razabire i kako se Vitezović, pišući pohvale, čestitke, zahvale, molbe i drugo, trudio uspostaviti i zadržati dobre odnose s utjecajnim ljudima, uz pomoć kojih je radio na tome da osigura egzistenciju pisanjem i izdavanjem knjiga, ali i administrativnim poslovima. U tu se svrhu služio književnom formom latinskih metričkih poslanica, koje svojom literarnošću sugeriraju nešto svečaniji ton obraćanja. Poslanice su tako imale ulogu prenositelja znakova njegove podaničke privrženosti, spremnosti da proslavi patrona na što je opetovano ukazivao kroz stihove, no predstavljaju i male znakove pažnje zaštitniku. I molbe za novac ili namještenje oblikovao je poslanice, često u njih unoseći tuženje na svoj loš položaj i nepravедnost sudbine. Poslanice primateljima rijetke su, pa je vrlo malo intimnih ispovijedi.“ (Moretti 2016: 305) *Epistole Epistolarum metricarum liber primus i Epistolarum metricarum liber secundus* napisane su u ranoj fazi Vitezovićeva stvaralaštva, u razdoblju njegova boravka kod Valvasora. Prva knjiga namijenjena je brojnim velikašima i zaštitnicima, od čega je najviše njih upućeno učitelju Valvasoru: „od ukupnog broja poslanica s njih šest obraća se pokroviteljima s putovanja, ta njegova javljanja uključuju opis putnih nevolja; jednom poslanicom moli zaštitnikov savjet za odabir životnog poziva, a nakon što je odgovor izostao, moli ga da mu odgovori. U jednoj patronima želi dobar ulov, u njih šest prijatelje i patrone izvješćuje o svojim studijima i životnim okolnostima hvaleći pogodnosti Kranjske za stjecanje znanja, što Zagreb i domovina

ne pružaju. Nešto ih se odnosi na najave i dogode susreta: trima najavljuje posjet, a jednom ga odgađa; u jednoj moli da mu se dopusti da dođe u posjet, jednom najavljuje svoju spremnost za posjet, jednom pak moli da mu zaštitnik pošalje konja kako bi ga mogao obići. Dvije epistole zapravo su božićne čestitke, od kojih je jedna popraćena molbom da ga se preporuči za stipendiju. Jedna je molba da se isporuči pismo, a jedna je poslanica pisana kao utješnica.“ (Moretti 2016 :307) Moretti kao zanimljivu ističe zbirku u kojoj piše kritiku o lošem pjesmotvorstvu. Navedene je epistole poslao bečkim novinama, a u nekima od njih molio je financijsku pomoć za tiskanje knjige (Marotti navodi kako se vjerojatno radi o *Banologiji*, koja na kraju nije objavljena za njegova života). (Moretti 2016 :312)

8. ZAKLJUČAK

Pavao Ritter Vitezović važna je figura hrvatske nacionalne povijesti s obzirom na to da je nacionalne misli iznosio još u 17. stoljeću, njegove su misli i koncepcije postale osnovica kasnije nacionalne ideologije. On je bio prvi profesionalni književnik koji je otvorio prostor za novi položaj književnika u društvu. Vitezović je stvorio preduvjete za Hrvatski narodni preporod i uveo nacionalnu temu u samo središte kulturnog i književnog života. Upravo zbog toga preporoditelji su nerijetko u njegovim djelima pronalazili uporište. Pavao se Vitezović okušao u različitim književnim žanrovima koje u stilskom smislu obilježavaju osobine kasnoga baroka i njegove započete revizije na početku 18. stoljeća. Zahvaljujući agilnom kulturnom radu Pavla Rittera Vitezovića u Zagrebu gdje je osnovao Zemaljsku tiskaru i utemeljio središnju knjižnicu Metropolitanu, Zagreb se učvršćuje kao kulturno središte Hrvatske. Vitezovićeva osoba i njegova djela posve su jasna najava rano prosvjetiteljskih ideja u hrvatskom duhovnom prostoru kulturnim središtem Hrvatske. Pavao Ritter je među prvima uvidio da bi Zagreb trebao postati glavni grad samostalne Hrvatske. Time je on bio prvi hrvatski književnik s posve jasnim i modernim odnosom prema hrvatskom kulturnom regionalizmu. Najbolje svjedočenje takvoga stava njegov je grbovnik hrvatskih povijesnih zemalja. Vitezovićevo književno djelovanje pokazalo je uskom hrvatskom intelektualnom sloju kako u narodu postoji posve opravdana potreba za uvođenjem najširih sadržaja i medijskih oblika koji će ujediniti hrvatsko društvo i njegove jezike.

LITERATURA

Banac, Ivo. *Uskrsnula Hrvatska Pavla Rittera Vitezovića*. Kolo. Časopis Matice Hrvatske. 1996. br 2.

Blažević, Zrinka. *Genius grandibus aptus: historiografska produkcija Pavla Rittera Vitezovića*. U: Alojz Jembrih i Ivana Jukić (ur.), *Pavao Ritter Vitezović i njegovo doba (1652–1713)*, Hrvatski studiji. Zagreb, 2016.

Blažević, Zrinka. *Vitezovićeve Hrvatska između stvarnosti i utopije*. Barbat. Zagreb, 1992.

Blažević, Zrinka. *Ilirizam prije ilirizma*. Golden marketing. Zagreb, 2008.

Bogišić, Rafo. *Pavao Vitezović kao kroatist*. Senjski zbornik 22, br. 1 1995. <https://hrcak.srce.hr/72456> Citirano 7.1.2019.

Borić, Marijana. *Pavao Ritter Vitezović i njegov utjecaj na tradiciju hrvatskih kalendara*. U: Alojz Jembrih i Ivana Jukić (ur.), *Pavao Ritter Vitezović i njegovo doba (1652–1713)*, Hrvatski studiji. Zagreb, 2016.

Bratulić, Josip. *Oživjela Hrvatska u obzoru života i djela Pavla Rittera Vitezovića*. U: Vitezović, Pavao Ritter. *Oživjela Hrvatska*.:Golden marketing : Narodne novine. Zagreb, 1997.

Bratulić, Josip. *Pavao Ritter Vitezović, utemeljitelj Hrvatske zemaljske tiskare u Zagrebu*: Senjski zbornik, Vol.22. <https://hrcak.srce.hr/72456> Citirano 7.1.2019.

Bratulić, Josip. Damjanović, Stjepan. *Hrvatska pisana kultura - 17. stoljeće*. 2012. <http://www.croatia.hr/hrvpiskul/17stoljece> Citirano 7.1.2019.

Dobronić, Lelja. *Pavao Ritter Vitezović u Zagrebu*: Senjski zbornik, Vol 22 No. 1 Prosinac 1995.

Georgijević, Krešimir. *Hrvatska književnost od 16. do 18. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*. Matica Hrvatska. Zagreb, 1969.

Grdešić, Marko. *Pavao Ritter Vitezović, nacionalni identitet i politička znanost*. Politička misao, vol. 40, br. 4, 2003 . <https://hrcak.srce.hr/22931> Citirano 7.1.2019.

Gregl, Mislav. *Prikaz Vitezovićeve Banologije*. u: Alojz Jembrih i Ivana Jukić (ur.), Pavao Ritter Vitezović i njegovo doba (1652–1713), Hrvatski studiji. Zagreb. 2016.

Jembrih, Alojz. *O Pavlu Ritteru Vitezoviću – iznova*. U: Alojz Jembrih i Ivana Jukić (ur.), Pavao Ritter Vitezović i njegovo doba (1652–1713), Hrvatski studiji. Zagreb. 2016.

Klaić, Vjekoslav. *Život i djela Pavla Rittera Vitezovića (1652.-1713.)*. Matica Hrvatska, Zagreb, 1914.

Kombol, Mihovil. *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, Matica Hrvatska. Zagreb, 1945.

Kovačec, August. *Pavao Ritter Vitezović: Lexicon Latino-Illyricum*. Svezak treći. *Hrvatsko-latinski rječnik*. Priredile i pogovor napisale Nada Vajs i Zrnka Meštrović. Zagreb, ArTresor naklada i Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2009. *Filologija*, br. 54 2010. <https://hrcak.srce.hr/50707> Citirano 7.1.2019.

Marotti, Bojan. *Značenje nadslovaka u rječniku Pavla Rittera Vitezovića Lexicon latino-illyricum*. Sveučilište u Zagrebu. Zagreb, 2012.

Moguš, Milan. *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*. Globus. Zagreb, 2009.

Moretti, Violeta. *Latinske poslanice u stihu Pavla Rittera Vitezovića*, u: Alojz Jembrih i Ivana Jukić (ur.), Pavao Ritter Vitezović i njegovo doba (1652–1713), Hrvatski studiji. Zagreb, 2016.

Novak, Slobodan Prosperov. *Povijesti hrvatske književnosti*, sv.III. Antibarbarus. Zagreb, 1999.

Pavličić, Pavao. *Odiljenje sigetsko* u: Detoni-Dujmić, Dunja. *Leksikon hrvatske književnosti : djela*. Školska knjiga. Zagreb, 2008.

Perković, Zrinka. *Croatia rediviva pavla Rittera vitezovića*. Senjski zbornik, vol. 22, br. 1, 1995. <https://hrcak.srce.hr/72458>. Citirano 7.1.2019.

Petrić, Hrvoje. *Stoljeće oporavka i napretka*. 2009. <https://www.academia.edu/4962454/> Citirano 7.1.2019.

Topić, Martina. *Nacionalizam i ideologija: Pavao Ritter Vitezović kao nacionalni mislitelj i/ili ideolog*. Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, vol. 28, 2010. <https://hrcak.srce.hr/62617>. Citirano 7.1.2019.

Vitezović, Pavao Ritter. *Kronika aliti Spomen vsega svieta vikov : 1696*. ArTresor naklada. Zagreb, 2015.

Vitezović, Pavao Ritter. *Oživjela Hrvatska*. Gloden marketing. Zagreb, 1997.